

Iz lirike Otona Zupančiča.

Njeno oko ...

Njeno oko me je poljubilo
mimogrede:
nebo nad mano se je zjasnilo,
cvetje duhteče iz mraza priklilo,
rože lepe ...

Ljubica moja več me ne mara,
včasih samo
še me s pogledom sladkim očara,
v srcu vzbudi se vera mi stara
s staro močjo.

Tistega dneva duša mi čaka,
tiste noči;
lahnega, plahega bode koraka
z lučjo ugaslo stopila iz mraka:
»Dragi, prižgi!«

Bodo prosila usteca njena,
njene oči,
usteca njena, prej tak medena,
njene oči, prej polne plamena:
»Dragi, prižgi!«

... Ali to vse vstane med nama.
Drugi nihče
slutil ne bo, kako si ti sama,
niti tvoj stric, ni teta, ni mama,
— komaj tvoj mož.

Pesem.

Kdo v ljubezni tvoji zdaj se greje,
ljubica?
Zlata Vesna se v dobravi smeje,
v tihem vetru šelestijo veje —
ah, sedaj se ljubi vse srečneje,
dušica!

Rad pod kostanj legel bi zeleni,
Vesna zlata — mi oči zakleni,
Vesna zlata — s cvetjem me odeni —
rad bi spal.

Rad prespal bi vse ljubezni tvoje,
rad prespal vse svoje burne boje,
blodnje vse . . .

Dolgo, dolgo spim in se ne ganem . . .
in ko vstanem,
kje so boji? — Srce mi je mirno.
Kje so dvomi? — Srce mi je verno,
srce mi je verno in svobodno,
in življenje gledam pred seboj,
kakor kmetič svojo njivo plodno:
pridi jesen in prinesi sad!

Romanca.

Ti s sanjami ovenčana
devojka moja zlata —
o pridi k meni, le nocoj,
potrkaj tiho na vrata,

odpri jih, stopi k postelji
in svoje bele roke
položi na čelo vroče mi,
svoje bele, svete roke.

Izpred oči se razgube
vse megle težke, sive,
in z jasnim licem pojdem v mrak,
tja v kraje nepovratljive . . .

Po steni je senca švignila,
na smreki je vran zakrakal . . .
in mladi bolnik je vedel vse,
zakril je obraz in zaplakal . . .

Pesem.

Jaz te čakam zaman,
ti bajka iztočna prelestna,
ti zlata, razkošna Vesna,
ti ljubezni veliki dan.

Pa da dvigneš, devojka, svoje roke,
da ukažeš viharjem: mir —
v sladkih sanjah na blaženi ta večer
trepeče in plače moje srce.

Jaz nimam ljubečih rok,
da nad mojim življenjem sijo,
da žarke pokojne lijo
v ta prepad globok.

Vse moje želje osamljene,
povešajo trudne peroti
kot ptice, od daleke poti
od koprnjenja omamljene.

Ah čemu naprej?
Tak daleč, tak daleč jasnina
in vsenaokoli temina
brez mej . . .

Najsrečnejši poštar.

Spisal Ivan Kos.

oštar in posestnik Hrastovec je neki popoldan nenavadno nemirno stopal po pisarnici; mel si je roke brez vsakega vidnega vzroka, vlekel in gladil dolge, goste, sivorumenkaste brke; zdaj je mežikal, zdaj napenjal drobni, modri očesci ter se nervozno zvijal mimo nakopičenih skladanic poštournadnih knjig, mimo težke, oblastno se držeče železne blagajnice, mimo pletenic, škatel in košaric. Ker ni imel že nekaj časa posebnega poštnege opravitelja, je bil že sam vse opravil, in na mizi so ležali pripravljeni in prirejeni zavitki.

A zdaj je težko čakal pošte. Vsak hip je potegnil debelo srebrno žepnico ter uprl oči v rumeni, leno in počasi se premikajoči kazalci. Vendar čez dolgo!

Od bližnjega cestnega ovinka se zasliši šum in ropot, hripavo se oglasi zakrivljeni rog, in težki poštni voz pridrči pred vrata, zaviti v bel, neprozoren oblak cestnega prahu.

Nekoliko minut pozneje je pritiskal Hrastovec z neko hlastno naglico pečat na došla pisma in metal eno za drugim na stran. Kolikor bolj se mu je krčil pod rokami precej veliki kup, toliko je postajal nemirnejši, toliko vidneje se mu je tresla desnica.

Še vedno nič! —

Ah, vendar!

Prav na dnu med dvema debelejšima pismoma je ležal droben zavitek od gladkega, skoro prozornega, rumenkastega papirja. Naslovljen je bil nanj.

Hrastovcu se zablešče oči, in v obraz mu šine temna rdečica kakor dvajsetletnemu dečaku.

Hipoma mu je tičal listič v stranskem žepu ponošenega jopiča. A pismonoša se je čudom čudil, kako naglo gre danes gospodu delo izpod rok, ko se mu sicer vendar nikoli ne mudi. Predno se je dobro zavedel, že je imel pisma v rokah, že je stal na ulici, da nastopi z velevažnim obrazom navadni pot do naslovljencev . . .

Ko se je čutil Hrastovec samega, je nekako utrujen omahnil v kotu na usnjati, obrabljeni divan in globoko vzdihnil. Nato si je pomencal oči s prsti obeh rok, a zdaj . . . rahlo . . . svečano potegnil zavitek iz žepa. Naglo ga je pritisnil nekolikrat na usta, ga vrtel potem nekoliko časa med dolgimi, koščenimi prsti ter ga obračal proti solncu, poskušajoč, ali bi se dala tako ugeniti vsebina njegova. Ali skozi zavitek se je čutilo samo nekaj trdega in se videle same nekatere nejasne in nedoločne črne poteze . . .

Slednjič je segel v žep, potegnil iz njega nožič . . . še nekoliko pomislil . . . a takoj nato je odločno in pogumno prerezal ostri rob.

Nasproti mu je zablestela lična, podolgovata, na oglih zaokrožena posetnica. Z upom in strahom jo je nesel nekoliko bliže kratkovidnim očem.

Skoro nato je planil kvišku, vihtel posetnico v roki in skakal po pisarnici kakor razposajen otrok.

In zopet in zopet je čital: »Pričakujem Vas jutri zvečer!«, na nasprotni strani pa: »Vidka Koširjeva«.

In pritiskal je parfumovani listič na burno, veselja utripajoče srce, in komaj je čakal, da odbije šesta ura, ko lahko zapusti urad. Še nikdar mu niso tekle minute tako počasi, še nikdar si ni tako srčno želel, da bi vendar že smel zapirati!

Dolge pol ure je še manjkalo, a že je bil preoblekel jopič, že si je natezal sivi površnik na dolgo in sloko telo, že je vrtel v roki srebrno okovano palico. Pa res, kdo bi neki mogel biti hladnokrven, ko ga pričakuje ona, ki mu polni srce, ona, kateri je posvečen sleherni dih ljubečega njegovega srca, ona, katera je smoter želj njegovih, namen življenja njegovega!

Kdo bi bil hladnokrven? Včeraj je bila pisala list, a danes je oni srečni dan, ko ga pričakuje ona! Bog ve, kako ga težko pričakuje!

Hvala Bogu, samo še pet minut je do šestih! Že mu miga zlata prostost, že sedi v sanjah v lahkem svojem koleslju, že se vozi proti uro oddaljenemu njenemu bivališču, kopajoč se v poslednjih žarkih zahajajočega solnca! . . .

A tedaj se strese, kakor bi ga kdo nenadno obilil z mrzlo vodo. Usta se mu odpro, in oči se mu izbulijo,

Med vrati pa se je pojavila oseba — poštnega komisarja!

Ah, ah! . . .

In zdaj je treba predlagati zapisnike in račune, zdaj pregledovati blagajnico, zdaj poslušati opomine in nauke gostobesednega uradnika!

In ta se niti ne opraviči, da je prišel tako pozno! Hrastovca je lomila jeza. A nič ni pomagalo. Pri vsej tej nesreči je celo moral nabrati obraz v najprijaznejše gube!

Ako še nikdar v svojem življenju, danes se je Hrastovec pokesal, da je kdaj prevzel tako službo, in v svojem skesanem srcu je hkratu trdno sklenil, da ne bode nikoli več brez poštnega opravitelja. In začel je natihoma kleti, da so hipoma izginili vsi prejšnji poetični občutki.

Ali komisar je postal namah tako vljuden, tako prijazen, kakor še nikdar, in ko je črez dolgo uro opravil svoj posel, je celo povabil Hrastovca, naj mu dela zvečer družčino v gostilnici »Pri medvedu«, kjer bode prenočeval.

Ah, ah!

Hrastovec ni vedel, kaj bi odgovoril. Ob tej prijaznosti se mu je tajalo srce, čutil je vso veliko čast, ki ga je zadela, videl se je odlikovanega, povzdignjenega; v njegovem srcu sta se začela boriti slavohlepje in ljubezen, in bil je v veliki zadregi. Toda komisar ni čakal odgovora, že je bil na ulici . . .

Hrastovec je zamišljen zaklepal pisarnico in kmalu potem stopal črez cesto v svoje stanovanje. Tam je zaklical hlapca in velel zapreči. Nato je stopil v svojo sobo ter napisal z drhtečo roko dolgo, z vsem ljubezenskim nakitom odičeno pismo Vidki Koširjevi, opravičujoč se, zakaj je ne more obiskati nocoj.

Trenotek pozneje je drdral hlapec z vozom in pismom po beli cesti . . .

Hrastovec pa je stopil k predalniku, potegnil iz njega snežnobelo srajco, visok in trd ovratnik in fino kravato. Nato je stopil k visoki, starinski omari, vzel iz nje praznično obleko ter se začel oblačiti pazno in počasi. Vsak hipec se je pogledal v ogledalu, kakor bi se odpravljaj na »plesni venček«, vsak trenotek je potegnil s ščetjo po obleki in brisal z rokavom svetli rob rjavega polcilindra. Pri tem važnem opravilu pa je vedno vzdihoval. Vest mu ni dala miru, in vpraševal se je, ali je storil prav, da je rajši ustregel komisarju nego svojemu čarobnemu angelu . . .

Ko je pa četrť ure pozneje sedel gospod Hrastovec v gostilnici »Pri medvedu« poleg mize, kjer je poštni komisar tarokiral s tremi drugimi gospodi, tedaj je začutil, da je njegova oseba tukaj prav brez vsega pomena, in da se komisar niti ne meni več zanj po prvem pozdravu.

In začel je Hrastovec vnovič natihoma preklinjati komisarja, da ga je tako po nepotrebnem odvrnil od toliko zaželjenega sestanka z Vidko. A ko je stvar premislil natančneje, je uvidel, da mu vendarle ni še usoda tako nemila in da mu je ta usoda v zadnjem hipu naklonila priliko, da se lahko poslovi od tukaj in še danes obišče njo, po kateri mu hrepeni duša. In razkadil se je srd na komisarja, in okoli ustnic mu je legel celo zadovoljen smehlaj.

Ob ugodnem trenutku, ko je videl, da se vrača njegov hlapec mimo gostilnice že proti domu, se priporoči gospodom ter odide, ne da bi ga bil kdo zadrževal.

Solnce je lezlo za nizke griče, in rahel vetrič je majal vrhove obcestnih dreves, ko se je vozil Hrastovec po prašni cesti svoji sreči nasproti. Zamišljen je slonel na svojem sedežu, držeč v desnici nategnjene vajeti, a z levico si semtertja natezajoč in gladeč goste, rumenkaste brčice. In oko mu je strmelo predse v daljavo, tja proti onim nizkim gričem, za katerimi je vprav zatonilo solnce, in nad katerimi je še rdelo v škrlatasti boji večerno nebo . . .

Hrastovec je nategnil vajeti, konjič je prhnil z glavo kvišku in šinil hitreje in hitreje. In v bližini so zablestele prve hiše male vasi, nad katerimi se je dvigalo v ozadju večje belo poslopje.

Hrastovcu je zadrhtelo srce v nepopisni, preveliki sreči. Kmalu se mu izpolni najsrečnejša njegova želja, kmalu bode zrl v oko njej . . . od blizu, tako od blizu! In prijel jo bode za bele, mehke roke in jih držal v svojih in čutil, kako polje, kako se pretaka po njih topla, vroča njena kri! In dih njenih sladkih ust mu priplove nasproti kakor zefir, ki je poljubljal na potu svojem glavice rožam in vijolicam in jabolčnemu cvetju! In drug drugemu padeta v naročje, in ljubila se bodeta . . . ljubila . . . ljubila . . .

Strepetal je blaženosti . . .

Konj se je ustavil pri prvi vaški krčmi; krčmar je priskočil ter privzdignil klobuk. Hrastovec ga je pogledal kakor prikazen z drugega sveta; a domislil se je, de je treba izpreči, in skočil je z voza ter vrgel vajeti krčmarju v roke:

»Izprezi, in ko se vrnem, se oglasim!«

In zavil je za vasjo po stezi navzgor ter stopal počasi in pre-mišljeno. In rosna trava se je dotikala njegovih nog, in rumenokljuni kos ga je zvedavo motril z dišečega bezga:

Niže, vedno niže pa se je spuščal mrak z nerazločnimi perotmi...

Toda, čuj, kaj je to?

»Hi! Hi! Hi!«

Hrastovec je napel ušesa in postal.

In zopet: »Hi! Hi! Hi!«

Kako je zvenel ta ženski smeh veselo in čisto, kakor glas sre-brnega zvonca!

In smeh se je nadaljeval, a vmes je bilo čuti šumenje in plju-skanje vode.

In to je bilo tako blizu, prav pod njim!

»Kopljejo se«, si je dejal. »Kaj, ko bi bila tam doli tudi Vidka?«

Vzdihnil je globoko, že nekoliko postal ter razmišljal.

A gnalo ga je tja doli, in oprezno je zavil za ograjo nizdolu po visoki travi, tipajoč pred sabo s palico, da ne bi kje zdrsnil...

Udarili so mu glasovi na uho prav v bližini...

Stisnil se je k tlam ter lazil dalje po kolenih, opirajoč se ob roke. Začutil je neprijetno vlago, ki jo je provzročevala rosa, in ustrašil se je, ko se je zalotil pri misli, kakšna mu bode sedaj nova obleka. Ali strastno hrepenenje mu je izpodneslo vse pomisleke, in lezel je dalje...

Dospel je do debele hruške, se zravnal za njenim deblom ter stal nepremično kakor kip. Samo vrat je iztegnil na desno ter odprl oči na široko...

V tistem hipu je prilezel mesec izza gore ter usul vso svojo svetlobo po okolici.

In Hrastovcu se je odprl zanimiv razgled...

Kakih sto korakov pred njim se je iskrila in penila po precej visokem slapu nizdolu padajoča voda, ki se je vila nekoliko niže v lahkih valčkih kakor srebrn pas proti ozkemu, okroglemu tolmunu, okoli katerega je raslo pritlično grmovje in nekoliko dreves.

In pod enim teh dreves je stala lesena klopica, od katere je držala ozka deska prav nekako do srede tolmunu. In na tej deski je Hrastovec ugledal stoječo žensko, ki je bila vprav namenjena v kopel. Njena visoka postava se je jasno črtala v bledih mesečnih žarkih, in okrogli, polni udje so mu blesteli nasproti v snežni belobi...

Sklonila se je lepa vila ter sedla na desko. Njeni mali, fino modelovani, skoro otročji nožici sta se doteknili vode in silili niže, vedno niže.

In valčki so ji že objemali okrogli koleni . . .

A tedaj je zdrknilo celo lepo telo v vodo ter se potopilo globoko, se zopet vzdignilo, se skrilo, se vnovič prikazalo, plavajoč in svetlikajoč se po malem vodnem zrcalu.

A od druge strani je priplula druga vodna vila, katere Hrastovec dozda ni bil zapazil, in ko sta se srečali s prvo, se je zopet oglasil oni veseli:

»Hi! Hi! Hi!«

In nastalo je veselo pljuskanje po vodi, da je voda udarjala črez breg, in da so že trepetale nekatere velike kaplje na obleki na klopici.

Hrastovec je bil oddaljen komaj petnajst korakov. Z izbuljenimi očmi je strmел v vodo in vselej, kadar se je prikazala prva vila, je vzkliknil natihoma:

»To je ona! To je ona!«

In v srcu njegovem se je v tem hipu vnovič povejšala ljubezen in narasla skoro do brezumnosti.

In ko je videl to naivno veselje v vodi, to živahnost in gibčnost njenega telesa, tedaj mu je blaženost prikipela do vrhunca, in skoro glasno je viknil:

»In kako je še nedolžna!«

Trdnjeje je stisnil palico v svoji roki, zaklopil oči v opojni slasti in zopet vzkliknil:

»In vsa ta lepota in vsa ta nedolžnost cvete le meni srečnežu! Ah Bog, kako sem ti hvaležen!« . . .

Četrte ure pozneje je bilo okoli tolmana zopet vse tiho, samo razburkana voda je še vedno pljuskala ob breg, a tudi vedno tiše, vedno počasneje, dokler ni stalo njeno površje mirno in gladko kakor zrcalo . . .

* * *

Vidka je bila komaj petindvajsetletna vdova. Edina hči imovitega trgovca se je bila poročila po očetovi smrti s trgovskim pomočnikom pokojnega svojega očeta in tako nadaljevala trgovino. Mater je bila izgubila še v otročjih letih.

Njen mož je bil drobno, suhljato človeče z globoko vdrtimi, zelenkastimi očmi in nekako preveč od glave štrlečimi ušesi. Razen tega je pri hoji še težko pregibal drobni svoji nožici. Sam Bog vedi,

kako se je mogel tak človek prikupiti tako izrazito lepi ženski, kakor je bila Vidka, da se je bila zavezala z njim za celo življenje!

Ugibalo se je različno. A najbolj so menda pogodili oni, ki so trdili, da se je bil pomočnik Košir prikupil s svojo pridnostjo, poštenostjo in solidnostjo ter sladkim svojim jezikom črez mero Vidkinemu očetu, in da je videl ta na smrtni svoji postelji najboljšce poroštvo za srečo svoje hčere v tem, da mu postane zet Košir.

In Vidka, ki je storila le to, kar je hotel oče, se je vdala. Tri mesece po smrti očetovi je bila poroka . . .

Poštar Hrastovec je bil tedaj v petintridesetem letu, ko je prišel s Primorskega ter kupil v trgu na prostovoljni dražbi prodano lepo posestvece. Prav tisti čas je bila prazna poštarska služba, in ker je imel Hrastovec v Trstu dobre prijatelje, je postal v kratkem poštar v trgu.

Bil je samec, a zvest svojemu načelu, da je petintrideseto leto najugodnejše za ženitev — prej se ne sme, pozneje ni treba — je takoj začel gledati, kako bi se napravilo, da ne bi prekoračil te dobe v samskem stanu.

A tedaj se je bilo zgodilo, da je prvič videl Vidko Koširjevo.

Sedel je neki popoldan v senci pod murvo na dvorišču gostilnice »Pri volkodlaku« ter počasi srebal četrtinko belega.

In zgodilo se je, da se je takrat ustavil na istem dvorišču voz, v katerem sta sedela gospod in gospa.

Hrastovec je povzdignil oči in ju motril.

»Ah, Bog! Kako nasprotje!« je mislil sam pri sebi. »Mož — koščena smrt, a žena — življenje, polno življenje!«

Lahko je skočila ona raz voz ter pomagala nizdolu njemu, ki je le počasi vstal. S težavo je privzdignil noge, s težavo zlezal na tla.

»Temu je odbilo,« si je mislil Hrastovec.

A onadva sta stopala počasi mimo njega. Njena visoka, polna, krasna postava je moža popolnoma zakrila, da je bil videti tako majhen, tako neznačen . . .

Izginila sta v veži.

Kmalu potem je prišla k Hrastovcu gostilničarjeva hčerka.

»To je gospod Košir iz P. in njegova soproga. K doktorju gresta,« je dejala in sedla zraven njega.

»Ta ne bode dolgo,« je pristavila črez nekoliko časa.

Hrastovec pa se je zamislil. Nič ni odgovarjal na gostobesednost svoje sosede. Pred očmi mu je vedno in vedno jasneje stala

podoba lepe žene. In ta podoba se mu je že takrat vtisnila globoko v srce . . .

Pol ure pozneje se je vrnil Košir s svojo soprogo v gostilnico ter sedel k mizi, kjer je še vedno čepel Hrastovec. Hotel je biti na zraku, a ker je bila zunaj samo ena miza, je moral sesti k temu.

Predstavil mu je sebe in ženo.

Hrastovcu je šinila kri v lice, in postal je nemiren. A očesa svojega ni mogel obrniti od nje, ki se je toliko trudila, da bi ustregla možu. In kako vdano, kako ljubo in rahlo je odgovarjala vsem moževim vprašanjem. Hrastovec jo je moral občudovati. Kmalu je bil popolnoma uverjen, da je ni na celem svetu tako ljubeče, tako zveste, tako dobre soproge, kakor je Vidka Koširjeva.

In vzdihnil je ter si mislil:

»Ako bi človek dobil tako soprogo, kako bi bil srečen!«

Ko sta bila zakonska odšla, je posedel Hrastovec še na prejšnjem prostoru ter zrl kakor zamaknjen . . . Ustnice pa so mu šepetale . . . tiho . . .

»Jaz sanjam maj . . .
a pravzaprav
jesen je zdaj.«

Poslej sta prihajala Koširjeva večkrat v trg k zdravniku, in vselej je vedel Hrastovec tako zasukati razgovor, da je vedel, kdaj zopet prideta. In tedaj je gotovo sedel »Pri volkodlaku« in ju čakal. In vselej so skupaj posedevali in se razgovarjali kakor stari znanci. Nastala je v kratkem med njimi neka prijaznost, ki je prijala vsem trem . . .

A Košir je hujšal od dne do dne. Ugeniti se je že dal čas, ko ne bode mogel več vstati, ko bode zadnjič sedel pod murvo v družbi s Hrastovcem.

Poštarju pa je pri vsakem novem sestanku raslo nagnjenje do Vidke, in v kratkem je ona polnila vso njegovo dušo, v kratkem je postala zvezda-vodnica življenja njegovega. In ljubil jo je strastno, nepopisno, z vsako žilico čutečega svojega srca.

»A misli moje nad mirno
glavo ji plavajo,
in lica in usteca rožna
ji poljubljajo.«

In čestokrat se je zalotil pri misli:

»Saj kmalu umre, in tedaj . . . tedaj . . .«

Izkušal je vselej, da bi zadušil tako misel že v kali; videla se mu je moža nevredna . . . grozna . . . a vendar je silila na dan,

silila čestokrat in vedno z nevzdržnejšo silo, in kaj je mogel za to, da se ji ni mogel ubraniti, da mu je nazadnje celo laskala . . .

* * *

. . . Le zvonite, le zvonite . . .
z vsemi: tinka-tonka-tinka!

Nasproti prodajalnice je ležal v mali sobi na visokem mrtvaškem odru trgovec Košir. Shujšal je bil toliko, da ga ni bilo poznati. Od daleč se je videlo, kakor bi ležale na belem prtju same črne hlače in črn jopič; a glava, roke in noge, ki so bile razmeroma zelo velike, so bile videti, kakor bi bile tej črnini nalašč prilepljene. Z osmih svečnikov so obsevale dolge, rumene sveče nepremični, izsesani obraz mrličev z onim nizkim in ozkim, voščenim čelom, in njih brleči svit je le še vekšal bledost upadlih lic, da so bila videti rumenkasto-črnkasta. Vsa soba je bila prevlečena s črnino, a okoli odra so stali lonci z jesenskimi cveticami. In po sobi je trepetal zagaten vzduh, ki so ga izpuhtevale sveče in cvetice, a ki je bil pomešan s čudnim, neprijetnim vonjem mrtvaškim . . .

Proti večeru se je pripeljal Hrastovec, da tudi on pokropi mrliča. S čudnimi občutki je stal pred odrom ter zrl na neznatne pozemske ostanke pokojnikov. Prav na dnu srca se mu je gibalo nekaj takega kakor sočutje. A ko je to sililo kvišku, je utonilo takoj v drugem čutu, ki se je pojavil z večjo močjo, utonilo v — upanju. In Hrastovec je moral vpričo mrliča misliti — nanjo, in mesto mrtvaškega je videl tam gori smehljajoče, življenja polno lice Vidkino. V očeh mu je nehote vzplapolal žarnejši ogenj, in celo ustnice so se mu zaokrožile na smehljaj.

V tem hipu se je stresel.

Za njim je nekaj zafrfotalo, zrak se je zazibal, in na steni se je prikazala črna senca ptičjih perotnic. In kakor sova velik ptič je švignil mimo Hrastovca ter sedel mrliču prav blizu h glavi.

Hrastovec je strmel tja gori in ni mogel razložiti v prvem hipu nič pravega. Nenavaden strah se ga je polotil. Nehote si je mislil, da je to mrtvaška ptica in da naznanja novo nesrečo, nesrečo, ki se mora zdaj pripetiti njemu samemu . . .

Ptič pa se je parkrat zazibal mrliču proti glavi, se nagnil k njegovemu ušesu ter dejal glasno, razločno:

»Revež! Revež! Vidiš ga! Vidiš ga!« . . .

Hrastovec se je zdramil. Šele zdaj je uvidel, da je to papiga, Koširjeva papiga, o kateri je že slišal toliko pripovedovati. A navzlic

temu se ni mogel takoj otresti prvotnega vtiska, in neki čuden nemir mu je napolnil dušo. Nehote je še enkrat pogledal mrliča ter za ptičem ponavljal:

»Revež! Revež!«

Pristopil je korak bliže, prijel zeleno vejico ter pokropil mrliča. Nato je odšel v prvo nadstropje, da izreče vdovi svoje sožalje. A še na stopnicah je slišal oni zategli:

»Vidiš ga! . . . Vidiš ga! . . .«

* * *

Vidka je oddala takoj po moževi smrti prodajalnico v najem ter odšla za nekoliko časa v mesto k sorodnikom. Ves ta čas je bil Hrastovec nemiren in skrajnje nervozen. Njegova ljubezen do Vidke je rasla z vsakim dnevom, a ker se ji ni še drznil pisati, je bil v vedni negotovosti, ali mu bode kdaj vračala njegovo ljubezen ali ne. Šele čez pol leta se je vrnila na svoj dom. In Hrastovec se je takoj odločil ter ji pisal pismo, polno najstrastnejših izrazov ljubezni, proseč je naglega odgovora. In že po prvem njenem odgovoru je zasijalo upanje v srcu njegovem; a danes je dosegel Hrastovec vrhunec svoje sreče, katero je nekoliko skalil samo pohod poštnega komisarja: pisala mu je, da ga pričakuje . . .

Pričakuje! . . . Pričakuje! . . .

* * *

Pozno je že bilo, ko je dospel Hrastovec do hiše Vidkine. Stopal je bil počasi, da se mu je vsaj nekoliko osušila obleka, na kateri so se v mesečnem svitu motno svetile nekatere velike in temne lise, čez katere je večkrat potegnil s plosko roko.

Dospel je do vrta, ki se je raztezal za belim poslopjem.

Ograjen je bil z železno mrežo, katero so podpirali beli, v enakih presledkih stoječi stebri. Stopil je k vratom; bila so odprta. In takoj je stal v senci nekaterih košatih jablan, ki so rasle ob ozki poti. Tja do vežnih vrat pa se je tlačilo nizkotno grmičevje, raz katero je bleščal semtertja še kak samotni srebrni cvet. Bilo je že vse odcvetlo, a po poti so ležali v kupih odpadli in uveli cvetni listi.

Hrastovec je privzdignil glavo ter motril poslopje. V prvem nadstropju so bila razsvetljena nekatere okna. Tu je vedel, da stanuje najemnik-trгоvec s svojo družino. Obrnil je pogled do drugega nadstropja. Tudi tam je bilo razsvetljeno še zadnje okno na desnici.

Tam je gotovo ona!

Hrastovec je postal. Srce mu je začelo utripati hitreje, in prijel se je na levo stran, da bi se nekoliko umiril. — Takoj nato je stopal skozi priprta večna vrata v hišo. Hitro se je orientiral, dasi je bilo temno, in koračil je tiho navzgor po stopnicah.

Prišedši v gornje nadstropje, je nekoliko postal. Duri v prvo večjo sobo so bile odprte na stežaj. Sredi sobe je stala velika, podolgovata miza, pregrnjena z zelenim prtom, a na njej srebrn svečnik, v katerem sta dogorevali beli sveči. Okoli mize je stalo nekoliko stolov, a ob steni med dvema oknom je slonel velik dekoracijski divan.

Hrastovec je vstopil tiho, skoro boječe ter obstal sredi sobe. Iz stranske sobice je začul glasove.

»Kdo je neki zdaj pri njej?« si je mislil, in neka sveta nevolja se ga je polaščala, nevolja, da morda ne bode mogel niti govoriti z njo na štiri oči.

A kmalu ga je minila ta nevolja, žile so mu otrpnile, in stal je sredi sobe trdno in nepremično. Okoli ustnic pa so mu strepetavale žilice, kakor bi ga bila napadla nenadna mučna boleost. Jasno in razločno je bil slišal iz srednje sobe besedi: »Ljubček moj!« In vmes se je čulo, kakor bi se dva poljubljala.

Hrastovcu je vrela kri k srcu, a na čelo mu je stopil mrzli pot. In vnovič je slišal: »Ali hočeš še?« — in zopet se je čulo, kako je Vidka cmaknila z usti, kakor otroci, kadar ližejo bonbončke.

Hrastovec je bil skoro ob pamet. Stola se je moral poprijeti, da ne bi padel, tako hudo ga je zadela zavest, da mu je ona nezvesta, da se zdaj tam notri grli z drugim.

To je bilo prehudo!

Počasi je segel z desnico po čelu, potegnil nekolikrat mimo njega, a tedaj se mu je stemnilo pred očmi, soba se je zavrtela okoli njega, in sesti je moral na divan, da ni omahnil. A kakor v sanjah je še slišal tam notri pridrušeni smeh, in srce se mu je krčilo, se mu vilo v groznih bolečinah.

»Meni ni živeti, več mi ni živeti,« je vzdihnil, in grozne misli so mu vzrojile v glavi.

»Da, da,« si je dejal, »tako mora biti! — Moje srce ne more prenesti tega in ne more! — Prileten sem, star sem, lahko se vse norčuje iz mene; a jaz imam srce, mehko srce, voščeno srce, mlado srce, in to srce mi bode izkrvavelo! — Da, da, tako mora biti! — In jaz sem mislil, da je nedolžna! Da, da, vedela je, da me nocoj ne bo, pa si je mislila — aha — čakaj! — Da, da, tako mora biti!

Tam, kjer se je rahla vodica dotikala njenih svetlih udov, tam, kjer sem užil v pogledu nanjo zadnjo svojo srečo, tam . . . tam . . . oj tam naj — poginem! Oj, tam naj se hladni valovi zagrnejo nad težko mojo glavo, tam naj počivam!«

In težko se je vzdignil, da bi odšel.

Še enkrat se je ozrl po sobi, vrgel s prsti poljub proti durim, za katerimi se je kratkočasila nezvesta, ter se vglobil v misel na smrt . . .

A tedaj so se hkratu odprle iste duri, nekaj je zafrfotalo, in iz sobe je — priletela papiga ter sedla na mizo. In ko je zagledala Hrastovca, je prestrašena zavpila: »Revež! Revež! Vidiš ga! Vidiš ga!«

Takoj za njo pa se je oglasila Vidka ter ji zaklicala, predno je še opazila Hrastovca: »Ljubček moj, kje si?« . . .

* * *

Nekoliko pozneje je bilo zopet slišati iz sobe: »Ljubček moj!«, a sedaj se ni glasil ta vzklik papigi, pač pa presrečnemu Hrastovcu, ki se je tisti čas kopal v Vidkinih objemih, a ne v hladnih valovih . . .

In danes je Hrastovec najsrečnejši poštar na celem Kranjskem; tako vsaj trdi vselej sam, kadar nam pripoveduje to »resnično« zgodbo prvega poseta pri svoji sedanji ženki, nekdanji Vidki Koširjevi.

Ko dobrane se mrače . . .

Ko dobrane se mrače,
k meni spejo glasi tihi
kakor tožbe tajni vzdih
src, ki v žalosti žive.

Mir, ah, lega na zemljo,
meni ni ga moč dobiti,
ni mogoče potopiti
duše v spanje mi sladko.

Tihi polunočni čas,
trepetanje zvezd v višavi! . . .
glas vpijočega v puščavi,
trs samotni, to sem jaz —

Pridite, nevihte ve,
pridi, burno ti življenje,
pridi, šumno koprnjenje,
preupijte mi srce!

Jasnih, jasnih solnčnih dni
polnih borb, polnih ječanja . . .
Tiho, tiho dalje sanja
noč z bleščečimi očmi.

Aleksandrov.

„Moderna“ v hrvaški umetnosti.¹⁾

Spisal Milan Marjanović.

Hrvška je lanskega leta doživela literarno burjo, boj med »starimi« in »mladimi«, boj za takozvano »moderno«. Burja ta je sicer sedaj utihnila, »mladi« so za sedaj ostali brez glasila, brez orožja, deprimirani so, toda borba ni prenehala, in mladi elementi niso za zmerom vrženi na tla, niti niso njih ideje izpodnesene. Moram opomniti, da »moderna« in »moderno« ni isto (to razliko delajo dandanes vsi kritiki). Samostalniki »moderna« izraža novo smer mišljenja, ali da se bolje izrazim, to so nove smeri duha in načina, kako se življenje človeško prosmatra. To smer označuje nekak odpor proti naturalizmu, materializmu in proti vsakršnemu omejevanju individualnosti, proti vsakemu nasilju — objektivnosti. To so smeri subjektivistne, revolucionarne, mlade. »Moderno« pa je vse ono, kar je nova doba boljšega in naprednejšega spravila na dan z ozirom na staro dobo, zlasti pa na srednjo. Ni »moderna« ni »moderno« se ne sme zamenjavati z — modo.

Ta borba na Hrvaškem je poučna tudi za Slovence, ker so v njej prišla na vrh mnoga vprašanja, ki zanimajo tudi Slovence. Ta borba na Hrvaškem je samo prizor iz velike borbe, ki jo bije evropski duh.

V tem spisu se pečam bolj s teoretiško borbo za »moderno«. Umetniške produkcije same za sedaj ne opišem.

* * *

Da se bomo lažje orientirali, navedem tukaj na kratko pregled, kako se je novejša hrvaška literatura razvijala, predno je nastopila borba za »moderno«.

V drugi polovici sedemdesetih in osemdesetih let je imela hrvaška literatura tudi burno periodo. Takrat se je mladež, zbrana v Starčevićevi stranki, bojevala proti idealistnemu pravcu »Vienca« pod zastavo naturalizma ali realizma. Izhajala sta dva dobra književna časo-

¹⁾ Ta essay je spisal za »Zvon« mladi hrvaški literat, kateremu bodo naši čitatelji gotovo hvaležni za zanimivo razpravo. Gospod avtor naj nam ne zameri, da smo spis njegov nekoliko okrajšali, kjer se nam je potrebno zdelo. Sicer pa puščamo gospodu M., ki je za svoje trditve sam odgovoren, popolnoma svobodno besedo. —

pisa (»Hrvatska Vila« in »Balkan«), izhajali so še almanahi (»Hrvatska« 1880 in 1881), več knjig in prevodov. Toda vsa ta borba je bila pretesno spojena s politiško stranko, poezija je bila preveč politiško-nacionalno-revolucionarna; naturalistični romani pa celo niso bili niti realistični. Vse to gibanje ji imelo na sebi značaj slovenskih »novostrujarjev«.

Kmalu po tej borbi pa je prišla reakcija in nekaka stagnacija. Glavni vzrok te prikazni je bil menda ta, ker je tedanji »mladini« nedostajalo izobrazbe, obče literarne, kritiške in filozofske izobrazbe; brez take izobrazbe pa ni dovolj duševne moči niti vztrajnosti.

Po tej borbi pa vidimo, kako je začel v hrvaški literaturi prevladovati realizem ruske smeri. Takšen realizem, osobito, ker je prihajal od naših slovanskih bratov, ni bil napoti našim idealistom. Saj so bila za ta realizem pripravljena tla že z mnogimi prevodi iz Turgenjeva, Gogolja, Tolstega i. dr. Polagoma si je pridobil veljave Šandor Gjalski, in pripoznali so ga za prvega psihološko-socialnega romanopisca. Občinstvo je, kar je bilo takrat velikega pomena, celo priznavalo, da je Gjalski daleč prekosil Šenoo. Okoli njega se je zbralo še nekaj drugih pisateljev, in tako se je razcvetel hrvaški realizem. Mogel bi imenovati nekatere njegove pristaše, kakršni so n. pr.: Kozarac, Borota, Tordinac, Landanjski, Tucić, Simić, Draženović i. dr. Ta smer je socialna, psihološka in tendenciozna. »Vienac« je bil tačas glavni zastopnik realizma, razširjala ga je pa tudi zadrska »Iskra«. To se je godilo vse v prvi polovici tega desetletja. Značajno je tukaj to, da niti do danes razen idealnih »Sanj« nimamo niti enega večjega dela Zolovega prevedenega; Maupassanta pa so prav radi prevajali. Zola in ves pariški naturalizem je bil preradikalni našim »realističnim« idealistom.

Sredi tekočega desetletja so se začeli nekoliko bolj pogostoma javljati nekateri novi talenti. Ti mladi talenti so posegali nekako instinktivno po širših kozmopolitiških snoveh; rodoljubnih pesmi je bilo čimdalje manj; občečloveški problemi so stali v prvi vrsti i. t. d. V tej dobi je največ pesnil naš brez dvoma največji moderni pesnik Kranjčević; pesnil je o najvišjih vprašanih človeškega življenja, opeval najširše humanitarne ideje. Gjalski je takrat pisal svoje »Male pripovedi«, ki niso ni patriotske ni socialne; Gjalski razpravlja marveč v njih etiške, psihološke in filozofske probleme, uči novo moralo in filozofijo, vmes govori o spiritizmu in o mistiki. Kozarac, do tedaj prvi socialno-tendenciozni pisatelj, se začel čimdalje bolj poglobljati v psihologijo. On se sedaj ne peča z ekonomsko-socialnimi

vprašanji za preporod hrvaškega ljudstva, nego zanimajo ga duševni problemi in duševna regeneracija; ne drži se več samo Slavonije in njenih odnošajev, nego piše n. pr. čisto subjektivno povest »Tri ljubezni« in pa kozmopolitiško-psihološko študijo »Mira Kodolićeva«. V tej dobi so se porodile tudi Tresićeve filozofsko-refleksivne pesmi. Iz vsega tega se vidi nekak preobrat. Vidimo, kako se pisatelji prvaki in z njimi vred vsa literatura umiče nekako v sebe, kako se odteza od zunanjih, dnevnih, društvenih vprašanj in kako se naravnost aristokratizuje in rafinuje.

In to je značajna prikazen. V tej dobi postaja na Hrvaškem javno življenje zaradi strankarskih in osebnih prepričanj, v katerih prevladuje fraza, neznosno. Hrvaško občinstvo pa, za katero se do sedaj ni brigala nobena stranka, da ga vzgoji in da mu poda prikladen gibanje v časnikih ali v knjigah, je apatično za vse duševno gibanje. Na eni strani stoji birokracija, na drugi nebrizna, zmerom in povsod enaka buržuazija, med tema dvema kamenoma zanemarjeno, siromašno ljudstvo, ki so ga potisnili »voditelji« v strankarske borbe.

Ali se more književnost v takih razmerah demokratizovati, čimdalje bolj socializovati? Javne razmere so prisilile književnost, da se je obrnila na znotraj, v dušo, da se izogne vsem enostranskim malenkostim, na drugi strani pa jo ovirajo žalostne, neurejene književne neprilike. In tako se je rodil iz vsega tega Gjalskega satiriški roman »Radmilović«, v katerem pisatelj riše tragedijo in katastrofo nekega občutljivega književnika, ki propada materialno, in katerega naše politično-socialne razmere privedo v blaznico. Kakor so »Male pripovedi« znak poglobljanja, aristokratizovanja, tako je »Radmilović« slika in obtožba književnih razmer.

* * *

Toda tako ni moglo dalje ostati. One tuintam raztresene novejšje, modernejše stvari, ki so prihajale v javnost, so bile takorekoč vtihotapljene. »Vtihanapljenje« pravim zato, ker so zašle v časopise po največkrat zaradi priznanega imena pisateljevega, in ker jih niti uredniki niti kritiki niti čitatelji niso prav razumeli, in zaradi tega tudi niso izzvale odpora; tretjič pa zato, ker so prišle na svetlo v nedolžni, decentni obliki —, kar je pri nas važnega pomena. Lahko govoriš o vsem, samo govori tako, da te ne bodo razumeli; ne izražaj se jasno, odkrito, možato, nego dotakni se kočljive stvari rahlo. To pa je poglavitna zapreka razvoju naše kakor sploh vsake književnosti, vsakega duševnega, kulturnega življenja. Ta hipokrizija, to

zamolčavanje svojih misli, ta limonada in to zatajevanje svoje individualnosti — vse to je provzročilo, da je vse naše javno in zasebno življenje nizkotno, filistrozno, konvencionalno, malenkostno in lažnivo. Kakršno življenje, takšna umetnost. Težko je najti izrazitih tipov, in to zato, ker ne najdeš odkritih značajev. Na videz sta vladala sklad in mir, toda ta mir je bil prisiljen, in pod tem plaščem sta se skrivali laž in brezznačajnost. Ta mir je bil znak apatije, in publika sama je bila apatična. Vsled tega je bila literatura sama blede, brez elementarne moči in brez krvi, brez svežosti, brez ekspanzivnosti, jedrnatosti in originalnosti. To je bil mir organizovane cenzure, politiške, cerkvene in patriotske; in ti dve poslednji: cerkvena in patriotska, ki sta prihajali s kodeksi svoje etike, estetike in svojega rodoljubja, sta bili najhujši . . .

Ko pa so prišli mladi pisatelji pod zastavo modernosti, je morala nastati borba, je moral priti sokob. Mladina je videla, da zije med njo in med starimi prepadi, ki ga je hotela makari preskočiti, če ga že ni mogla premostiti. Revolucionarni nastop mladih pisateljev je opravičen, ker provzroča borbo, v kateri se krešejo ideje in misli, kjer se razvija večja energija, in kar je glavno, občinstvo se v takem boju predrami iz letargije in se vpraša: čemu vse to?

In mladi hrvaški pisatelji imajo vsaj to zaslugo, da so vzbudili zanimanje za stvari, za katere se prej nihče ni brigal.

Leta 1897. so hrvaški dijaki v Pragi začeli izdajati list »Hrvatska misao«, ki je otvoril mladeži širše obzorje; mladež je takrat stopila na svoje noge in se osvobodila vsakršnega strankarstva. Leta 1898. so začeli izhajati listi: »Novo doba«, »Narodna misao«, »Nezavisnost«. Šarić se naslanja na besede Heinejeve: »Ich bin ein Dichter gewesen, das heisst ein Kämpfer sein«. Dalje pravi isti pisatelj: »Književnik se ceni po tem, kolikor ima svojega (svojih misli). On deluje na čitatelja, ako izrazito predstavlja neko misel, neki nazor o življenju... Za pesnika ni dovolj, da ima neko mišljenje, nego to mišljenje mora biti takšno, ki vso njegovo osebnost prešinja. Pravi književnik dela po svoji notranji potrebi; njegova dela so prešinjena z njegovimi borbami in sumnjami. Pri pravem pisatelju je duševni razvoj organski: eno mišljenje se razvija iz drugega . . . Narodna književnost ima pomen samo v toliko, v kolikor je v zvezi z dejstvenim narodnim življenjem, z njegovimi potrebami in z njegovimi ideali. Ako književnost pretrga zvezo z življenjem, izgubi ves vpliv svoj.

* * *

Proces napredka je podoben valu. Val beži dalje, nekateri delci se popenjajo kvišku, drugi padajo, ker nimajo upora. Tudi mladi in stari se vrste po istem zakonu: eni se dvigajo, drugi padajo. Spor med starci in med deco je tako star kakor svet. Ta spor je pogoj napredku, tega spora ne moremo odstraniti. Idilski mir pomenja le stagnacijo; podoben je luži, v kateri se izlegajo žabe.

Bržko »mladi« občutijo nezadovoljnost in začno s kritičnimi očmi gledati na dosedanje življenje in na prvake — je to prvi znak za emancipacijo. Seveda pravijo: »Počakajte, vi mladi, in pripravljajte se, dokler ne pride vrsta na vas! Toda kdo naj to določi? Jaz pridem na vrsto takrat, kadar občutim v sebi nezadovoljnost in moč, da se dvignem pa da krenem po svoji poti, da si poiščem svoje, nove zvezde.

V drugi polovici leta 1897. je začel v Spletu izhajati polmesečnik »Novi vek« pod uredništvom znanega pesnika, dramatika in romanopisca dr. Antona Tresića-Pavičića. Mnogi so se nadejali že od samega naslova temu listu novega življenja. Toda »Novega veka« program je bil diametralno nasproten smeri, v kateri je živela mlada generacija. Na eni strani si videl politiško smer Starčevićeve leve, potem državnoopravni program i. t. d., na drugi strani pa si takoj opazil razne obzire in celo načela literarne, klerikalne in estetičarske kritike. Na čelu tem kritikam je bil frančiškan dr. Šegvić.

Po teh načelih bi morala umetnost služiti etiki, da ljudi vzgaja, morala bi biti idealistna i. t. d., potem bi morala služiti estetiki, da se pokorjava pravilom, ustanovljenim ali posnetim po najboljših umotvorih; umetnost bi morala biti patriotska, agitatorska; posebno ulogo v taki umetnosti bi moral igrati historizem i. t. d. Torej vezi in spona na vse strani! Teorija, doktrinarno filozofovanje in pa nekaj absoluten apriorizem — vse to je slepilo te ljudi, da niso mogli videti, da umetnost pravzaprav nima v sebi te sposobnosti in izven sebe tega namena, da bi ljudi popravljala in poboljšavala v moralnem zmislu. Ti ljudje niso mogli pojmiti, da se velika dela, recimo, s katoliškim duhom in jedrom ne dajo ustvariti siloma, ako ni ves duh dotične dobe takšen; niso razumeli, da so baš ona dela, po katerih so posneta pravila estetike, bila svoj čas revolucionarna in pa estetiško secesioniška; tistim ljudem ni hotelo iti v glavo, da estetika ni pusta mehanika, in pa da umetnost sploh ne sme posnemati, najmanj pa posnemati starih umotvorov i. t. d.

»Novi viek« je mislil, da je njegova smer edina spasonosna; lahko se je naslanjal na avtoritete, in to na tehtne avtoritete: na vero, na rodoljubje in na moralo. K vsemu temu si je privzel še tradicionalizem, in — reakcionarstvo je bilo gotovo. Vse to omenjam radi tega, ker je »Novi viek« začel pobijati »Mladost«, še predno se je porodila nje prva številka.

»Mladost« je pisala v svojem programu med drugim: »Mi moramo biti mladi, če hočemo živeti. Duševna starost nas vodi v propast. Mi si moramo ustvariti svoje mišljenje sami, ker mišljenje naših očetov ni več za nas; oni so si ga bili ustvarili zase in za svoj čas. Nova doba — nove zadače, nova stremjenja . . . Ni treba, da bi naši pisatelji oponašali tujce, nego treba je samo, da sprejmo v sebe tisto svobodo, ki jo diše nova književnost zapadna in severna . . . Posebno se hočemo pečati z važnim in zanimivim ženskim vprašanjem« . . .

»Mladost« je bila torej izšla januarja meseca 1898. l. s tem novim programom, ki je zadel ob velike zapreke v domovini. Že prvi broj je bil prinesel obilo zanimivih člankov. Vredni tovariši temu broju so bili vsi naslednji broji, v katerih so razni pisatelji naši pisali o temeljnih vprašanjih umetnosti sploh.

* * *

Ko je prenehala »Mladost« izhajati, so »mladi« vkljub temu napredovali. Čimdalje bolj se je čutil novi duh. In tudi dunajska »Secesija« je dobro vplivala. Mladi so se okrepili. Zanimivo je to, da se je tem modernistom vsaj za hip bil vdal celo stari »Vienac« — takisto kakor se je bil svoj čas vdal realinom. (Primeri njegovo lanjsko velikonočno številko.) Tudi je odpiral »Vienac« poslej svoje predale modernim pisateljem. Značaj teh spisov je bil dekadentne in simbolistiške smeri. Ako je na značaj produkcije mlade Hrvaške vplival zapad, to je na teoretiško stran tega gibanja deloval pokret dunajskih secesionistov. Dunajski vpliv ji ni škodil. Od dunajskih secesionistov se je naučila vztrajnosti in produktivnosti, in kar je poglavitno: izvesti se je morala dosledno in brezobzirno nekaka revizija vsega našega javnega in privatnega nazora o svetu. Mlada Hrvaška je tudi hotela z vsem svojim delovanjem pokazati, da se je ločila od preteklosti, da je zares mlada in da polaga temelje novi dobi.

Osnovale so je bilo »društvo hrvaških književnikov«, ki bi eventualno izdajalo svoj list, ki bi prirejalo predavanja in ki bi branilo

književnike svojevolji raznih založnikov in urednikov i. t. d. Društvo je imelo radikalne ideje, velike osnove. »Hrvatska misao« se je bila že postavila po robu »Matici Hrvatski«, češ, da ona s svojimi najcenejšimi društvenimi izdajami ubija vsako privatno založništvo. Mladi književniki so hoteli ustanoviti književno zadrugo, v kateri bi odločevali sami literati. Toda društvo je postalo društvo vseh hrvaških literatov, starih in mladih. Morali so se sklepati kompromisi, ki povsod in vselej samo zavirajo napredek. Zdaj je to društvo spojeno z društvom hrvaških umetnikov, kateremu je predsednik slikar Vlaho Bukovac.

Ko je bila »Mladost« prenehala izhajati, so morali »mladi«, ker niso imeli več svojega organa, s starimi listi sklepati kompromise, ako so hoteli v njih svoje spise objavljati. In to je glavni vzrok, da so dandanes ti »mladi« tako potrti. Če so izdali devizo: »popolna svoboda ustvarjanja«, so morali zahtevati tudi »svobodo dela«. To svobodo so si hoteli izvojevati, pa izvojevati si jo z delom, ker so se borili v javnosti za javno svobodo . . .

* * *

Lanjskega leta je izdal profesor Kuhač proti »mladim« brošuro z naslovom: »Anarhija v hrvaški književnosti in umetnosti. Poslanica našim umetnikom secesionistom in književnim dekadentom«.

Ta brošura je pamflet na naše umetnike. Pisatelj v svojem spisu ni pokazal toliko zgodovinskega nazora o stvari, da bi mogel razumeti, da je tudi modernizem naravni sin evolucije, da je samo nov člen v verigi napredka. On proglašja vse moderno za tuje blago, obdolžuje umetnike, da so podmičeni(!) po tujcih, da demoralizujejo ljudstvo, da so izdajice in sovražniki svojega naroda. In vse to v imenu morale in patriotizma! Potem razlaga profesor Kuhač svoje nazore o tem, kaj je lepo, grdo, o resnici in jasnosti, o pravosti, o rodoljubju in umetnosti . . . Naj navedem samo nekaj njegovih nazorov!

Kuhač piše: »Umetnost mora prikazovati tisto lepoto, ki so jo kulturni narodi smatrali in jo smatrajo za lepoto«.

Torej je lepota nekaj neizpremenljivega?

Toda ne!

Kuhač piše: »Lepota ni nič absolutnega, nič zase obstoječega«.

Torej je nekaj relativnega, izpremenljivega.

Kuhač piše: »Vsak kulturni narod čuvstvuje drugače; na to čuvstvovanje vplivajo: plemo, temperament, zunanje prilike, vera, vzgoja ter to, kako so se razvila v kakem narodu svojstva uma in fantazije«.

Vendar pa Kuhač drugje ne dovoljuje, da bi tudi vsak umetnik kot individuum čuvstvoval po svojem!

Kuhač piše: »Umetnost poveljuje obstoječe ideale«.

Kaj pa: novih idealov nam ni treba? . . .

Ta Kuhačeva brošura je izzvala veliko polemiko. Dr. Frank je spisal knjižico: »U obranu hrvatskih umjetnika«, Ivo Pilar spis: »Secesija« in Kuhač zopet odgovor na Pilarjevo »Secesijo«. Frankova knjižica ima značaj odvetniškega obrambenega govora. V sedmerih poglavjih dokazuje protislovja Kuhačeva. Nazori dr. Franka o goloti in lepoti so v protislovju z nazori in smotri secesionistov. Pisatelj pravi, da ima umetnost pokazati lepoto človeškega telesa, a to baš zamuja secesija kot anahronizem in arhaizem. Moderni umetniki prikazujejo gola telesa zato, da izražajo dušo, ter da jih v tem izraževanju ne motijo ne kostimi ne obleka. Na proizvodih modernistov ne vidimo vselej lepih teles, ker se vse osredotočuje na lice, v očeh ali v gibanju. Lepota forme se ne kultivira kakor poprej (helenizem), niti se ne idealizira kakor za renesanse, niti se ne prikazuje odurno kakor pri nekaterih psevdonaturalistih; telesne oblike se prikazujejo le zato, da se z njimi ali v njih prikaže dispozicija in duševna borba. Nago telo samo na sebi ni svrha, nego samo sredstvo.

In sedaj nekaj misli iz Pilarjeve »Secesije«. Pilar piše med drugim: »Secesija ni nova umetniška šola, marveč se bori proti vsaki šoli. Vsak umetnik ima popolno svobodo ustvarjanja, ker išče novih potov, nove umetnosti. Secesija je negativna smer, ker je pretrgala vezi z dosedanja umetnostjo, ki je tradicionalna, ki osobito posnema in oponaša grško umetnost ter se ni pomaknila od grške umetnosti in od renesanse ne za eden milimeter dalje, ki ni sprejela nikakih novih elementov, nego je samo pusto prikazovanje oblik, vnanjosti. Ta umetnost ni pazila na dušo, ni hranila in ogrevala srca, ni izpodbujala k velikim mislim, ampak je samo dražila človeška čutila, oko ali uho . . . Nova umetnost pa mora izražati vse najsubtilnejše občutke in čuvstvovanje današnje strašno komplicirane človeške duše . . . Kakor vsak začetek, tako so tudi prvi koraki mladega gibanja nestalni, često pretirani, fantastni, bizarni

in preradikalni; toda po teh stranpotih posameznih umetnikov se ne sme obsojati ves moderni umetniški pokret. Deviza secesionistov pa je, da umetnik bodi popolnoma svoboden v svojem stvarjanju, da bodi iskren. Ena je umetnost, ena morala. Zato je tudi za lepoto samo eno merilo. Moderna umetnost hoče biti tudi demokratska, dočim je bila dosedanja umetnost bolj aristokratska. Slovanskemu duhu ugaja psihiška smer moderne umetnosti, in zato je zanimivo, da je prvak nemške »moderne« po rodu Poljak ¹⁾ (Stanislav Przi-biszewsky).

Na Češkem se je »moderna« porodila poprej nego na Dunaju; in tudi mi Hrvati nočemo zaostati za drugimi narodi; tudi mi smo začeli svoje umotvore meriti s splošnim svetovnim merilom, ker hočemo stopiti v prve vrste človeštva« . . .

To bi bile glavne misli Pilarjeve brošure.

Na Pilarjevo razpravo sta obširno odgovorila Kuhač in Tresić. Kuhač je sedaj veliko bolj skromen in miren, nego v svoji prvi brošuri. Tresić pa brani klasično umetnost, katera da je vrhunec ustvarjanja človeškega duha, zagovarja moralo in se ne strinja s tem, da bi morala biti bodoča umetnost rezultanta raznih svobodnih poskusov, nego pravi, da so za preporod umetnosti potrebni geniji itd.

* * *

Nova doba je doba emancipacije. Filozofija se je osvobodila od teologije, država od cerkve, človek se osvobaja od društvenega konvencionalizma, subjekt ob objektu. Človek hoče, da so mu vse strani njegovega bistva svobodne, da se tako vsaka posamezna stran v življenski borbi čimbolj izostri, izpopolni in ojači. Hoče, da mu je duh svoboden, ker hoče, da mu je plodovit in močan. Angleški sociolog Spencer pravi, da je umetnost nastala iz igre, s katero si je človek tratil svobodni čas. Tolstoj gleda na umetnost preveč spekulativno, Herman Bahr pa je zamenil izvir umetnosti z umetnostjo samo. Resnica je, da je umetnik tisti človek, ki vidi to, česar drugi ne vidijo, ki čuti močnejše, fineje, globlje in više od drugih, pa čuti potem potrebo, da celo to razpoloženje duše iznese na dan. Zakaj književnik piše, slikar slika, pevec peva? Zakaj mati rodi? Zato, da ima dete, da ga vidi, da ustvari novo življenje, da sama iz sebe izrodi plod ljubezenskih razmer; ta plod ji bo obenem podaljšal njeno individualno življenje samo. Ali ni podobna temu tudi geneza

¹⁾ Žalostno dovolj, da pomaga Slovan bogatiti književnost svojemu tlačitelju.

umetnosti? Človek je prejel v sebe mnogo vtiskov, in vse to se je v duši pretvorilo v moči, ki silijo na dan: v misli, čustva, občutke, slike, ritme, barve, zvoke, črte i. t. d. Umetnik ustvarja torej, da ima pred seboj znak svoje duše, da ima dete, ki ga ljubi, da vidi samega sebe, da projicira v konkretnost svoj duh, da ovekoveči trenutke minljivega življenja. Umetnik je ustvaril delo in ga ljubi tem bolj, čim globlje ga je nosil v sebi, čim bolj je to njegovo delo odsev njegovega bistva . . .

* * *

Med tem so se umetniki pripravljali na umetniško razstavo.

Razstavo so slovesno odprli. Nekaj mladostnega, južnega, živahnega, polnega solnca in luči in toplote je odsevalo z vseh umotvorov. Moderni naši slikarji so daleč nadkrilili naše moderne književnike. Ljudje so videli na razstavi sveže, krasne barve, silne slike in vesele umetniške narave.

No seveda je tudi ta razstava zadela ob nazadnjaške nasprotnike. »Katolički list« se je spotikal n. pr. ob »nemoralnih nuditetah«; urednik Korenić je izdal posebno brošuro o nagih slikah in je trdil, da cerkev nikakor ne more dovoliti prikazovanja nagega telesa človeškega. Tudi Izidor Kršnjavi je izdal brošuro »Kritička razmatranja«, v kateri dokazuje, da secesija ni nič novega. Tudi Kršnjavi se spotiče v nekem zmislu ob nagotah . . .

Umetniki so bili priredili v svojem »Umetniškem domu« javna predavanja. Predavala sta dr. Tresić in dr. Marković. Oba sta napadla moderne umetnike v njih lastni hiši. Tresić je priznal veliki pomen izločbe same želel je, da bi bila več zgodovinskih slik in več narodnih motivov.¹⁾ Markovićevo predavanje pa je bilo docela akade-

¹⁾ Narodni moment v umetnosti, ki ga poudarja dr. Tresić, je vreden, da ga moderni hrvaški umetniki, s katerimi sicer odkrito simpatizujemo, resno uvažujejo. Saj je narod v celoti svoji samo razširjena osebnost, velika sumirana individualnost. Ako od pravega umetnika (pesnika, glasbenika, kiparja, slikarja...) po vsej pravici pričakujemo, da nam podaja v svojih umotvorih svojo lastno dušo, svojo individualnost, svoj »jaz«, ker mora imeti njegova individualnost nekaj posebnega, le njemu lastnega, potem smemo tudi pričakovati, da nam isti umetnik, ki je svojega naroda sin, črpa iz velike individualnosti narodove. Vsak narod ima — vsaj dandanes še! — nekaj posebnega, smeli bi reči, ima svojo »dušo«, svoj »značaj«, svoj kolorit, po čemer se loči od drugih narodnih individualitet. Da se mora ta narodni moment izražati tudi v umetnosti dotičnega naroda, je čisto naravno. To potrjuje pesništvo, glasba, slikarstvo in kiparstvo raznih narodov. In čim bolj »naroden« je umetnik, tem zanimivejši in tem izvirnejši je med svojimi svetovnimi tovariši. Svetovna umetnost je harmonija posameznih, narodnih, specifičnih umetnosti. Kako različna je n. pr.

miško-teoretiško polemizovanje s Pilarjem in Gjalskim. V »Hrvatskem salonu«, ki ga je društvo umetnikov izdajalo, dokler je trajala razstava, je objavil Gjalski navdušeno poslanico modernim umetnikom. V tej poslanici pravi med drugim: »Mene najbolj veseli, ko vidim, da ste moderni, da razumejete svojo dobo ter hrvaško umetnost postavljate v isto vrsto z umetnostjo vsega kulturnega sveta. Na ta način najlepše služite umetnosti sami in najgotoveje koristite svoji domovini, svojemu narodu in njegovim kulturnim težnjam . . . Tudi mi nismo več ločeni od naprednih in novih struj kulturnega sveta, tudi mi čutimo potrebo napredka v umetnosti . . . Posebno želim, da čuvajte vsekdar kakor največjo svetinjo umetniško svobodo, svobodo svojega prepričanja, svobodo svojega mišljenja in svojega ukusa. Ne ozirajte se na nikakršne zahteve, ki prihajajo izven sfere vaše

japonska umetnost od evropske — in vendar je tudi umetnost, ki vzbuja pri nas čimdalje večje zanimanje . . .

In ravno moderna umetnost, ki si je naredila ime »secesija«, ker se je osvobodila vseh tradicij in šablon, bode čisto dosledno in rada posegala po narodnih motivih. Tu je vse polno izvirnosti. Iz tega gibanja se ne porodi neka abstraktno-človeška-mednarodna umetnost, ampak ravno narobe: Umetnost (upodablajoča umetnost namreč) postane silno raznovrstna, čimdalje bolj izvirna, nova, realistična, narodna . . .

In Slovanstvo ima v sebi še veliko neizčrpanih in umetniško neporabljenih svojstev!

Zlasti pa imajo Jugoslovani še dosti značilnih, izvirnih črt in potez. Hrvaška, srbska in bolgarska narodna noša je gotovo nekaj individualnega, takisto razne šege, običaji ljudski. Vera je med Srbohrvati in Bolgari tesno spojena z narodnim bistvom; napevi, plesi narodni dajejo mislečemu umetniku, ki se poglobi v dušo svojega naroda, ki je kolikor toliko tudi del njegove duše, obilo snovi za upodabljanje, svobodno presnavljanje in prestvarjanje . . .

In še nekaj!

Tudi največji, svetovnoznani umetnik, čigar umotvori so postali občečloveška last, ostane in mora ostati svojega naroda sin. In čim genialnejši je tak umetnik, tem tesneje se bo oklepal svojega naroda; on bo pospeševal kulturni razvoj svojega ljudstva, se bo boril po svoje za svobodo njegovo in jo po svoje branil povsod. Kot pravi umetnik sicer ne bo delal po kakih zunanjih vplivih, niti se ne bo dal voditi od kakih strankarskih struj, toda iz samega sebe bo upodabljal in kazal svetu specifično svojstvo svojega ljudstva; kazal bo in dokazoval bo s svojimi umotvori, da je njegov narod nekaj zase obstoječega, ki se hoče ohraniti v borbi za obstanek. Potemtakem bode tudi najgenialnejši umetnik dober in vzoren rodoljub v najplemenitejšem pomenu besede. Ali nista slavna slikarja Vereščagin in Rjepin tudi v umetnosti prava Rusi, idealna rodoljuba? In Brožik, Aleš, Vješin, Uprka — niso li v svojih slikah pred vsem Čehi? Takisto je med hrvaškimi umetniki n. pr. genialni Vlaho Bukovac pokazal, da je naroden umetnik . . .

umetnosti, ne priznavajte nikakih opominov in ne marajte za nikake proteste od takih strani, ki so prisiljene že po svoji naturi, da teko zmerom po eni in isti kolesnici. Vsak umetnik naj si čuva svojo umetniško individualnost, kajti samo tako bo mogel ustvariti ono, kar želi njegova duša . . .

Kakor Gjalski, tako so še nekateri drugi pisatelji pisali v »Hrvatskem salonu« z velikim navdušenjem o moderni umetnosti. Markovićevim pedantovskim izvajanjem je Gjalski duhovito odgovoril v »Vencu« ter temeljito in prepričevalno obrazložil svoje in svojih tovarišev, slikarjev in kiparjev, umetniško stališče . . .

Novi urednik »Vence« pravi, da to, kar so modernisti označili za moderno, v kolikor je dobro, da ni novo, v kolikor pa je novo, da ni dobro . . .

Za sedaj bi bili torej naši stari našim mladim zaprli usta. Mladi so si osnovali sicer svoje društvo, imeti bi pa morali tudi svoje glasilo, in tega nimajo. In vendar bi naša »moderna« potrebovala tribune, s katere bi mogla svobodno povedi v teoriji revizijo vsega našega kulturnega stanja, v praksi pa ustvarjati svobodna dela, ki bodo tako krepka, da jih bodo naši ljudje radi čitali, ki bodo tako trajna, da prežive svojo dobo, tako bogata, da odpro našemu občinstvu nove razglede . . . Naše občinstvo pričakuje takih del. Sicer pa je že čas, da preneha pri nas tekmovanje z besedami, pa da se

Jugoslovani bijemo krut boj za obstanek svoje individualnosti. Sredi tega boja živi tudi umetnik. Ta milieu mora vplivati na njegovo ustvarjajočo dušo. On ne more drugače, kakor da se po svoje, umetniško udeležuje tega boja. In ako kot žrec boginje umetnosti kaže nasprotnikom svoj narod v svojih umotvorih, se s tem ne ponižuje, nego ostane zmerom na idealni umetniški višini, obenem pa je vendar — patriot.

Jovanovićeva slika, ki predstavlja »Begunce«, prizor iz hercegovinske vstaje, je resničen umotvor, čeprav je slika »narodna«. »Ranjeni Črnogorec« Črmakov in pa njegova ujeta hercegovska dekleta — so priznani umotvori, čeprav so motivi narodni in celo tendenciozni.

Veselilo nas je, da smo tudi na zadnji razstavi mladih hrvaških umetnikov videli nekaj narodnih motivov; na bodočih razstavah pa si jih želimo videti še več!

Isto je z zgodovinskimi slikami, katerih si tudi iz tehtnih razlogov več želi dr. Tresić. Zgodovina Jugoslovancev, zlasti Bolgarov, Srbov in Hrvatov ima brez števila dramatičnih prizorov, ki kar izzivajo čopič genialnega slikarja, da jih prikaže svetu v pestrih barvah in smelih podobah. Kako bogata je samo najnovejša balkanska zgodovina!

Tudi to je vse novo, izvirno, ki pričakuje samo izvirnega, genialnega umetnika — secesionista . . .

Prevoditelj.

začne tekmovanje z deli. Naša »moderna« bi morala biti zarja novega življenja, in to ne samo literarnega in umetniškega, nego tudi socialnega, moralnega, intelektualnega in političnega, z eno besedo: naša »moderna«, naj bi bila preporod vsega našega individualnega bistva.

Moja sonata.

1.

Jesen mi vlada v duši neveseli,
upadli so cvetovi mojih lic ...
Glasovi sladkih strun so odbrneli,
na jug spominov šli so z jato ptic.

Osamljen in pozabljen je moj vrt ...
Kako dehtel je, vabil me ljubeče!
V svetišče je stopila moje smrt,
akat se je osul ljubezni sreče!

2.

Akat se je osul ljubezni sreče
v najlepšem cvetu sredi plodnih let,
~~po mraku in v nočnem sanjskem tleh,~~
raznaša veter meni jih v posmeh!

Ah, noč se s sni nekoč je nanj spustila,
nje topli dihi so ljubeč ga greli ...
Ljubila sta se, ah, tako ljubila —
kristali so ledeni ga objeli.

3.

Kristali so ledeni ga objeli,
življenja kal so zamorili mu,
in ko so žarki solnčni zagoreli,
kot luč ob odru so svetili mu ...

Na vrtu moje duše mnogi cvet
ponižno dviga se, sladkodehteče —
a tudi te mi vzame mraz in led:
ob gredah hodi smrt . . . Srce trepeče . . .

4.

Ob gredah hodi smrt . . . Srce trepeče
in skoprneti hoče in umreti . . .
kako se rosa biserno leskeče!
Kaj niso solze vaše to, vi moji cveti?

Ob gredah hodi smrt . . . In diha, diha . . .
In slutnje zle v razkošju si topim,
na dušo pa mi lega žalost tiha —
bolan tako živim, živim, živim . . .

5.

Bolan tako živim, živim, živim . . .
Kaj to mi hoče, kar nekoč je bilo!
Sedanjost čutim trdo in nemilo,
bodočnosti nejasne se bojim.

In duh zataplja se mi v sebe sam,
in noč brezzvezdna, mrzla ga obhaja —
ni žarka, da bi šinil v srčni hram,
in težka, strašna misel v meni vstaja.

6.

In težka, strašna misel v meni vstaja,
da vzel bi smrti koso . . . O, kako
končal bi lahko vse, kar me obdaja —
in tudi sebe bi porazil z njo!

In Bogu v sodbo dušo bi podaril . . .
Ne, smem! . . . Pred sabo splašen ves bežim . . .
O, dobri Bog, pijačo si ustvaril —
natočim vina v kupo in drhtim . . .

7.

Natočim vina v kupo in drhtim
in gledam srce svoje prebodeno ...
In pijem, pijem ... Z vinom si hladim
globoko rano, rano razboljeno.

Cvetoči vrt moj, duša moja zdrava —
kako v opojnih snih pred mano vstaja!
Ah, trudna je in bolna meni glava,
in vest dušim in kes, ki me razdvaja.

8.

In vest dušim in kes, ki me razdvaja,
zaklinjam v pokoj z zadnjo vso močjo,
in vinski sok s pogumom me napaja —
Zahvaljen, Bog, da si mi dal vsaj to!

Kako me dviga zlata vinska kaplja,
kako so nje duhovi me ogreli,
da v hipno radost se srce zataplja —
Jesen mi vlada v duši neveseli!

9.

Jesen mi vlada v duši neveseli,
akat se je osul ljubezni sreče,
kristali so ledeni ga objeli,
ob gredah hodi smrt ... Srce trepeče ...

Bolan tako živim, živim, živim!
In težka, strašna misel v meni vstaja ...
Natočim vina v kupo in drhtim
in vest dušim, in kes, ki me razdvaja!

E. Gangl.

Gojko Knafeljč.

Povest. Spisal Vaclav Slavec.

Tretji del.

II.

Polagoma se je začela seliti pomlad v deželo. Divji kostanji v dolgem trškem drevoredu so že napenjali svoje svetlorumenkasto popje, in vrtnice na grajščinskem vrtu so že kazale drobno, narezljano, žametasto, temnozeleno, semtertja rdečkasto lističe. Po bližnjih holmih se je že zablisnila tuintam podolgovata, temnozelena lisa izmed drugih še rjavih travnikov. A polagoma so se te lise večale ter se podaljšale kar čez noč tja do gozdnih obronkov, in kamor je seglo oko, povsod je bilo namah vse sočno, vse živo, vse praznično. Potoki so šušnjali vse veselejše, ob njih bregovih so blestele pisane gručice raznobojnih cvetic, a iz slehernega grma se je oglašala pesem slavčeva, menjavajuč se s tihim, nežnim žgolenjem vrtnice. Na višku visokih orehov je proti večeru posedal kos ter popeval, spočetka glasno, a vedno tiše in tiše, dokler mu ni zamrla v drobnem grlu pesem kakor rahel vzdihljaj. In tihi mrak je zagrnil vso okolico, nad katero so se jele vzdigovati mlečnobeke, tanke, prozorne meglice. In te tihe, tople, mehke in vonjive pomladne noči! Vse duhti in boža ter raztaplja v sladkih sanjah človeško srce!

Ta izpremema v naravi je ugodno vplivala tudi na Gojka Knafeljč. Njegova vedno rastoča strast se je v teh mehkih dneh nekoliko ublažila, njegovi vedno razgreti možgani so se polagoma umirili, in začel je zopet hladno in trezno razmišljati svoje stanje. Ko je stopil zjutraj na vrt, ki je bleščal v prvem pestrem cvetju, ko mu je oko obviselo na mehkem, sočnem zelenju, na katerem se je svetlikala biserna rosa, tedaj ga je vselej preplul neki nenavadno mehki čut, tedaj je začutil hipoma neko sentimentalnost, v katero se je mešala podoba njegove soproge. In do nje se mu je budilo v prsih zopet nekaj takega kakor ljubezen ali vsaj gorko sočutje. Nehote je moral misliti na njene duševne vrline, na njeno zlato srce. Nehote se je pamet podvrgla srcu, in videl je globoki prepad, ki mu je z groznim svojim žrelom zeval nasproti. Kdo ve, v koliko bi se bile morda v kratkem izpremenile razmere njegove do Ane, v koliko bi se bila morda izpremenila vsa smer njegovega življenja,

da se ni v trgu zopet dogodilo nekaj, kar ni vplivalo samo nanj, nego tudi na širše občinstvo.

Hipoma je počil v trgu glas: »Konsumno društvo snujejo!« Kolikor je bilo trgovcev, so začeli stikati glave, se zbirati v tajne posvete, kako bi to zlo še o pravem času preprečili, a stvar se ni dala zavirati. Predno so si vedeli pomagati, je že bil kupljen stavbeni prostor, in čez nekoliko dni je bilo vse stavbišče enako mravljišču. Kamenoseki so klepali, žvižgajoč ali pa zateglo si pevajoč pri vselem delu; delavci so kopali temelj, a ljudje so se radovedno zbirali tam okoli ter kritikovali. Med delavci pa se je mešal oče konsumnega društva, gospod kapelan. V rokah je nosil vedno načrt stavbe, semtertja malce vanj pogledal, privoščil tuintam komu prijazno besedo, a zrl je veličastno in mogočno izpod nizkega polcilindra na čudovito hitro rastoče »delo svojih rok«. In prišli so tudi zidarji. Njih zarjavele roke so bile gole čez lakti, in črnikastorjavi obrazi s trdimi, kratkimi brkami so se potili pod nizkimi, z malto oškropljenimi klobuki. Nekoliko v ozadju so si bili postavili leseno, s smrekovimi vejami zadelano kočo, v kateri so prenočevali, a za njo se je vil vsak dan trikrat temnosivi dim kvišku, in hkratu se je napolnil vzduh v obližju z vonjem po kuruzni moki, a skoro zatem po cvroči se slanini. Visoka, koščena žena nekega zidarja, z rdečo ruto na široki glavi, je tam trikrat na dan kuhala delavcem polento, a ostali ji čas je krpala in prala zidarjem obleko ter jo sušila in likala kar s plosko roko brez vsake druge priprave.

In stavba je rasla in rasla. Ljudje pa so bili hipoma razdeljeni v dva tabora. Tu so novo podjetje hvalili in povzdigovali do nebes ter si obetali novo dobo, a tam so mu zabavljali in ga preklinjali. Najbolj nepristranski je bil menda davčni eksekutor, gospod Majzelj, ki ga je zelo rad srkal ter vsak dan okušal moč vinskih duhov.

Ta je rekel o neki priliki mežečih oči:

»Če bodo tam točili tudi vince, če bo to vince dobro, in če bodo vedeli spoštovati mojo »uradno osebo«, kakor jo spoštujejo drugi, in če me gospod kapelan ne vrže pod kap, pa pojdem tja. Zakaj pa ne? Ali »uradna oseba« je prva, in potem pride šele pijačica!« —

Vselej, kadar je nanek pot Gojka Knafeljca mimo nove stavbe in je zaslišal klepanje kladiv, vselej je postal čemerin, in nekaj mu je pravilo, da mu ta kladiva počasi sicer, a z veliko gotovostjo zabijejo žreblje v rakev, v kateri poneso k pogrebu njegov tolikoletni trud. Vselej je ob takih prilikah stisnil zobe in obrnil pogled v na-

sprotno stran. A korake je pospešil, da bi ušel temu neprijetnemu, bridke slutnje obujajočemu šumu.

Toda sčasoma se niso obujali ti čuti samo tedaj, ko je hodil osebno mimo tega »vira bodočega ljudskega blagostanja«, ne, ob vsaki najmanjši priliki in nepriliki so ga preplavljali. Ako je bilo zjutraj kdaj manj kupcev v prodajalnici nego po navadi, tedaj se je zamislil, podprl glavo ob svoji pisalni mizi v roke ter ždel predse, migajoč z debelimi čeljustmi, kakor bi govoril sam s seboj.

V njegovi notranjščini je zopet nastal neki razpor, nastali so dvomi, in njegovo duševno življenje je kazalo samo še nejasne konture; bilo je brez vsakega smotra, brez vsake steze v lepšo bodočnost. In v takih hipih je zopet zašel v svojo strast, noga mu je zdrknila nazaj proti prepadu ter obtičala globoko doli pod robom.

A v tako stanje se mu je zopet z vso neodoljivo silo začela vmešavati podoba Ivankina. Videlo se mu je, da ne bi bilo moglo priti nikdar tako daleč, ako bi bila ona žena njegova; sreča bi ga gotovo spremljala povsod in vedno, nič ne bi mu nasprotovalo, vse bi ga nosilo na rokah; njegova usoda bi se bila morala preobrniti, bi se bila morala dati podkupiti po takih nebeških očeh, po takih sladkih ustnicah! —

V takih razmerah je bilo naravno, da mu je postala Ana zopet vir vse nesreče, da je začel preklinjati dan in uro, ko jo je videl prvič, minuto, ko ga je preslepil njen denar. Sam ni hotel biti kriv ničesar!

In Gojko je začel še redkeje hoditi v svojo prodajalnico, gostilnica mu je bila najboljše zavetje, najboljše zatočišče, kjer pozabi človek med svojimi prijatelji onih neprijetnosti, onih srčno kri zastrupljajočih trenotkov, v katerih mu počasi, a z grozno, kruto silo orje po možganih spomin, kakor bi se razlival po njih razbeljeni svinec v debelih, težkih curkih.

In zopet je pil! In Bratič mu je pomagal. Bil mu je vedno zvest sodrug pri kozarcu . . .

Bilo je neki popoldan že proti večeru, ko sta sedela zopet v gostilnici pri očetu Pilatu. Za hišo se je stiskala neke vrste veranda, prepletena z gosto divjo trto, a znotraj posuta črez in črez s slikami, pobranimi iz raznih nemških ilustrovanih časopisov.

V tej verandi sta čepela pred litrom črnine, in Bratič je vprav začel pripravljati nekoliko kvargljev. Po verandi se je širil plemeniti vonj po tem izbornem jedilu, in Cilka, ki je sedela v kotu pred njima, si je nekoliko časa tiščala privihani rdeči nosek. Bratič

pa je mečkal s koncem noža rumene hlebčke ter že naprej cmakal z jezikom. Ko so bili hlebčki dodobra zmleti, je potrosil vse z rdečo papriko, nasul povrhu več ščipcev dišečega kumina in drobno razrezanega drobnjaka ter vnovič dobro premešal. Pri tem delu se je vedno smehljajal ter pogledoval zdaj Gojka, zdaj Cilko, kateri je semtertja tudi z levim očesom namežikal. Takoj nato sta si začela z Gojkom mazati to rdečkasto zmes na počrez razrezane žemljice ter z vidno slastjo uživati ta neprecenljivi dar božji.

Pri vsakem grižljaju sta zalivala, in ko je bil prazen krožnik, je bil prazen tudi liter.

»Tako, zdaj ga bodeva pa še en litrček. To se bode prilegel«, je dejal Bratič, brišoč si brke.

»Zdaj pa, zdaj,« je pristavil Gojko ter podal Cilki trebušno steklenico.

Cilki ni bilo treba veleti dvakrat. Kmalu je bila steklenica po-barvana v drugič in čez dobro četrto ure tudi v tretjič . . .

Ko je jelo v drevesnih vrhovih šumeti in je večer legal na mlado zemljo, je bil Bratič že popolnoma vinjen, a Gojko, ki je prenašal mnogo več, se je držal še vedno trdno.

Čez nekoliko časa je Bratič začel preobračati oči, usta so se mu slinila, in kmalu je naslonil glavo na mizo ter zaspal.

Gojko ga je nekoliko časa molče opazoval, a kmalu mu je zažarelo oko z nenavadnim bleskom, in lica so mu za hipec poble-dela. Neka misel mu je šinila nenadoma v glavo. In ta misel mu je laskala in ga popolnoma prevzela.

Naglo je vstal ter rekel Cilki:

»Ne pusti ga nikamor! Jaz imam še neko nujno pot, a kmalu se vrnem, in ti glej, da ga najdem še tukaj!«

Zloben smehljaj mu je krožil okoli debelih ustnic, ko ji je stisnil roko ter naglo odšel. —

Cilka je stopila v hišo, prinesla majhno blazino ter jo podložila Bratiču pod glavo. Ta je tedaj sicer odprl oči, a takoj je zopet za-mižal ter v istem hipu že dalje spal, diha je tesno in globoko . . .

Gojko pa je stopal po ulici hlastno, kakor bi ga kdo podil. Roke je tiščal v žepih in ozrl se ni ne na desno ne na levo.

Pred Bratičevem stanovanjem se je hipoma ustavil, kakor bi še nekaj razmišljal. Pogledal je v gornje nadstropje. Tam je bilo videti pri napol odprtem oknu že luč, in njeni medli žarki so se črtali na stropu.

»Zdaj, ali pa nikoli!« je izpregovoril Knafeljc sam pri sebi polglasno.

Ozrl se je še po ulici gori in doli, in ko se je prepričal, da je prazna, je izginil v veži, kakor bi trenil.

S tresočimi koleni je hitel navzgor po stopnicah in v tistem trenutku je že odprl duri v Bratičevo stanovanje.

V kuhinji, kamor je stopil najprej, je bilo temno, a iz nje se je videlo skozi polodprta vrata v spalnico, kjer je bila Ivanka vprav spravila otroka v posteljo.

Ko je zaslišala stopinje v kuhinji, je naglo prihitela nasproti ter vzkliznila:

»Hvala Bogu, da si doma! Mislila sem že, da te zopet ne bode pozno v noč. Ah, Josip, kako sem vesela!«

Oklenila se je vratu Gojkovega, a v tem hipu glasno kriknila. Pahnila ga je od sebe, kajti spoznala ga je, ko so se ji bile oči privadile temi.

»Čemu, ha, čemu ste prišli?« je viknila hripavo.

Vprašala je to, dasi ji je bilo v tem hipu popolnoma jasno, čemu je prišel. Ugenila je takoj, da je gotovo on zadržal njenega moža in to nalašč.

Gojko pa se je polglasno nasmejal ter dejal:

»Čemu sem prišel, dušica? Da izpolnim svojo obljubo, ljubica! Po kaj drugega neki?«

Ivanki je postalo tesno.

»Kje je Josip?« je vprašala s tresočim glasom, samo da je nekaj izpregovorila.

»Spi!«

»Spi?«

»Da, spi! In kdor ob tem času spi, ni vreden tebe, duša!«

Približal se ji je za korak, a ona je odstopila ter zadela ob steno.

»Čemu se umičeš, dragica? Glej, jaz te ljubim, ljubim tako brezumno, tako strastno, da ne morem živeti brez tebe! Ali meliš?«

Ona je molčala. A v tem hipu ji je napolnil dušo neki drugi čut, čut — sovraštva do svojega moža. Prešinila jo je misel, da gotovo njen mož o tem kaj sluti, a da to nalašč dopušča, samo da bi jo ponižal, da bi se je odkrižal. Ako je že tako daleč, potem je pač vse enako, ali je človek čednosten ali ne.

V tem se ji je Gojko približal ter ji govoril tiho, naglo, govoril o starih časih, o svoji ljubezni, o svoji nepremišljenosti in o svojem kesanju, da je ni vzel. »In kako je znal govoriti, ta Gojko Knafeljc!

Kakor nehote jo je prijel v tem za roko ter ji stiskal drobne prste. Njegova vroča sapa ji je žgala potno čelo. A ona je stala pred njim kakor okamenela; vsi tisti nekdanji lepi časi so se ji pričarali pred oči, pozabila je med njegovim govorom vsega okoli sebe in strmela le predse, odmaknjena realnemu svetu. In tiho kakor tat se ji je vtihotapila zopet nekdanja ljubezen v srce, in neka razkošna slast jo je objela.

A vendar se je še zdramila. Povzdignila je oko proti njemu ter dejala:

»Čemu me mučite?«

In v tem očesu se je zasvetila svetla solza, katero je Gojko takoj zapazil. In izprevidel je prevrat v njenem srcu, uganil je, da to srce zopet bije zanj, samo zanj.

»Ti me torej še ljubiš?« je vzkipek ter jo hotel objeti.

Njegova prevroča strast jo je vnovič zdramila, jo preplašila. In povsila je glavo ter si zakrila oči z rokami.

»Zdaj pa pojdite, pojdite!« je dejala skoro nato, sileč ga k vratom.

Ali Gojko ni hotel slišati ničesar. Bil je kakor brezumen, popolnoma slep v strasti svoji.

Prijel jo je za roko ter jo privel k sebi.

V tem trenutku se je v sobi zbudil otrok ter začel jokati. Ta otročji glas, kako moč pač ima! Ivanka se je stresla, v njeni duši se je hipoma zdanilo, in jasno ji je stala pred očmi sramota, v katero bi bila skoro zabredla. V tem trenutku je bila zopet samo mati!

Pahnila je Gojka od sebe ter naglo zbežala v spalnico, a duri je v istem hipu zaklenila za sabo.

Gojko je ostal sam v temi. Slišal je še, kako je notri tolažila Ivanka otroka, ki je kmalu zatem utihnil.

Pristopil je k durim ter prosil, naj mu odpre. Toda notri je bilo vse tiho. Na vse njegove moledovanje ni bilo odgovora.

In kakor tat se je splazil črez dolgo od duri ter stopal oprezno nizdoli po stopnicah na temno ulico. A v prsih mu je kipelo in vrelo. In kakor nekdanj, samo še bolj samosvestno, si je dejal tudi nocoj:

»In vendar bodeš moja!« —

II.

»Kako je s tabo in Webrom? Ali bode kaj iz te ljubezni?«

Tako je vprašala neki popoldan Ana Pavlino, ko sta sedeli pri odprtem oknu z razgledom na vrt. Ana je bila toliko boljša, da je nekoliko vstajala in posedala v naslanjaču. Bila je danes podprta z mehкими blazinami, roke je imela sklenjene na kolenih in zrla je ven v sočno zelenje jabolčnih vrhov, ki so lahko vztrepetavali v rahli pomladni sapi.

Pavlino je to vprašanje nekoliko iznenadilo. Bilo je prvič, da sta govorili o tem predmetu.

»Čemu me vprašuješ? Jaz si sama še nisem o tem gotova!« je odgovorila.

»Čemu? Glej, predno se odločiš kamorkoli, sem si štela v dolžnost, da te nekoliko poučim. Zraven pa imam do tebe neko prošnjo!«

Ana se je sklonila ter zrla sestri naravnost v oči. Nato jo je prijela za roke ter nadaljevala počasi, poudarjajoč vsako besedo:

»Kaj ne, da se ti čudno zdi, kako sem danes prišla na ta razgovor? Ali enkrat se mi je videlo potrebno, da vsaj nekomu odprem svoje srce, predno ležem pod hladno rušo, kar se zgodi itak kmalu!«

»Ne govori tako,« je vzklopela Pavlina. »To se ne sme zgoditi in se ne zgodi!«

Ana se je bridko nasmejala.

»Pustiva za sedaj to, naj bode že, kakor hoče! Toda vrniva se zopet k prvemu predmetu! Glej, opazovala sem tebe, opazovala sem Webra, in videla sem, da se ljubita. A vedela sem tudi, da je on že prej ljubil drugo! Ne oporekaj mi! — To, da je ljubil drugo, to ni nič takega, in spričo tega se prav lahko vzameta in spričo tega sta tudi prav lahko še srečna. Koliko pa je onih, da se vzamejo v prvi ljubezni? — Toda nekaj drugega je, kar moraš dobro preiskati, predno se zavežeš za večno, in to je, ali je bila ljubezen njegova čista, ali je bila idealna, ali je ljubil dostojno! Nadalje preišči, ali je tudi tvoja ljubezen do njega tako vzorna, tako čista kakor solnce, in šele potem odloči! — Veruj mi, ako je bila ljubezen enega ali drugega drugačna, ako je bila ljubezen pregrešna — ne bode je sreče! Nesrečen postane oni, ki je grešil, a s sabo potegne tudi nedolžnega! — Koliko hujše pa mora biti, ako se zavedata oba nedostojnosti pred zakonom!«

»Jaz sem prepričana, da Weber ni zmožen takega nepoštenega dejanja, a mene poznaš in veš, kakšni so moji nazori,« je odgovorila Pavlina.

»Prav dobro, Pavlinka; tudi jaz sem prepričana o tem, kar praviš. Tudi jaz sem natančneje poizvedovala o ysem ter izprevidela, da sta vidva skupno lahkno srečna. In sreče vama privoščim polno mero obema! — Da pa vidiš, da imam razloge do takega govorjenja, da vidiš, kako opravičene so moje zahteve, naj ti danes in to tebi edini na vsem širokem svetu razodenem svoje srce!«

Ano je govorjenje utrudilo, in umolknila je.

Pavlina je sestro objela okoli vratu ter pritisnila poljub na belo njeno čelo, rekoč:

»Kako hvaležna sem ti, da mi toliko zaupaš! Samo bojim se, da mi poveš nekaj groznega! — Toda govori po malem, da ti ne bode škodovalo!«

»Vidiš, ljuba moja,« je nadaljevala Ana, »meni ne bi bilo prav nič hudo napram odprtemu grobu, ako bi mogla prepustiti z mirnim srcem svoja otroka — soprogu, ako bi vedela, da bodeta vsaj kdaj poštena, da ne bodo morda za njima kazali s prstom. Toda sedaj sem popolnoma nesrečna, groba se bojim in tresem se pred njim, ker ostaneta moja dva ljubčka takemu očetul!«

V očeh ji je zablestela solza, in stresla se je kakor list v hladni jesenski sapi.

Pavlina je zaplakala ter si zakrila oči.

»Za božjo voljo, ne govori tako, saj je vendar oče!«

»Da, oče. Toda razlika je med očetom in očetom! Ali poslušaj me dalje! — Glej te prozorne roke, glej to uvelo kožo na mojih licih, te prazne žile, to trhlo telo — glej, vse to je delo — njegovo, delo Knafeljčevu! — Na poročni svoj dan sem morala zvedeti, da me je varal, grdo varal, da je imel že prej — nezakonskega otroka. Toda kaj ti hočem praviti? Ti ne veš, kaj se to pravi, tak poročni dan! Prej živa, trdno verujoča v ljudi in v bodočnost, sem bila hipoma mrtva; po žilah se mi je razlil počasi razjedajoči strup, in ta strup deluje gotovo. In potem so prišli časi, ko se je on hlinil, ko se je delal, kakor bi me ljubil, ko mi je izkušal ustrezati v vsem, a jaz sem bila mrtva. Vendar sem sčasoma nekoliko pozabila, in bila sem včasih celo nekam zadovoljna. Toda zopet sem bila goljufana. A zdaj pa čestokrat preživim dni, katere prosim, da bi mi nebeški oče okrajšal, a prosim, da bi z mano vred presadil na oni svet tudi moja dva otroka. — Glej, iz njegovih sanj po noči in iz nekega lističa, ki je slučajno prišel v moje roke, sem zvedela vso ostudno resnico. Pomisli, ona, s katero je imel prej otroka, ona živi tukaj v trgu, k njej ga zopet vleče srce, zaradi nje zanemarja svoje dolžnosti, in kdo

ve, ali že ne nadaljujeta prejšnjega svojega razmerja? In ni li tako življenje hujše negoli smrt?»

»Uboga moja sestra, uboga moja Ana!»

»In kaj čaka mojih otrok? Sramota očetova se usuje na nju, greh očetov se bode maščeval nad njunima nedolžnima glavama!» je pristavila Ana ter globoko vzdihnila.

»Ah, Ana, Ana, zakaj nisi tega povedala očetu? On mora to vedeti; jaz mu povem. Pokliče naj ga k sebi in ga posvari!»

»Ne, draga Pavlina, čemu? Zdaj je itak že prepozno, in za očeta je tudi boljše, da ne ve nič o tem. Lahko bi mu to škodovalo in mu nakopalo prezgodnji grob, in jaz bi ga imela na vesti! — Ako pa hočeš nekaj storiti zame, obljubi mi samo to, kar te prosim zdaj. Glej, ko me zadene to, kar se približuje neizprosno, tedaj skrb, da prideta moja otroka v dobre roke. Izkusi mu ju izvabiti k sebi in skrb, ti za njuno odgojo. Ali mi to obljubiš? Ako ne bi ju hotel dati, izkušaj ju dobiti z zvižgačo. Nazadnje pa bode morda celo vesel, ako se ju iznebi. Ali mi obljubiš?»

Mesto odgovora je pristopila Pavlina k sestri ter jo objela. Molče sta si sloneli nekoliko časa v objetju, in obema so tekale solze, katerih se nista izkušala ubraniti . . .

Solnce se je nagibalo, ko sta začuli na stopnicah veselo žlobudranje otrok. Pavlina skoči kvišku ter teče proti vratom, ki so se v tistem hipu odprla.

Na pragu je stala nekoliko čez dve leti stara Nada, šibko dekletce podolgovatega, belega obraza in že dolgih, zlatorumenih las. V mali ročici je držala šop belih šmarnic, pomešanih s podolgovatimi zelenimi listi in belkastimi stebelci. Za njo je stala pestunja z dečkom, še ne eno leto starim, ki je veselo mahal in ploskal z rokami. Bil je rejen debelušček, napihnjenih lic z ljubko jamico na vsakem.

Ana se je ozrla. V njenem pogledu sta se mešali radost in žalost.

Nada je priskakljala proti njej ter ji molila nasproti duhteč šopek.

»Mamica, mamica, to je tvoj!»

Ana je vzela šopek, privila deklico k sebi in jo poljubila na čelo. S prozorno desnico ji je pogladila lasce raz čelo ter jo posadila na stol zraven sebe.

Pavlina pa je vzela dečka pestunji, ki se je takoj oddalila, ter ga prinesla materi. Debelušček je iztegnil ročici proti njej ter ji pobožal velo lice. Pavlina ga je posadila zraven sestrice, skočila k

bližnjemu predalu ter jima donesla rumenih kolačkov, katere sta začela takoj gruditi z belimi, ostrimi zobci.

In sedeli so vsi v tesnem krogu. Otroka sta veselo žlobudrala, in po okroglih bradicah so se jima cedile sline, pomešane z zdrobljenimi kosci kolačkov. Ana in Pavlina sta otroka popraševali glede popoldanskega izprehoda, in njiju naivnim odgovorom sta se morali smejati od srca.

V tem se je solnce znižalo v toliko, da je pošiljalo rumene svoje žarke skozi okno v sobo. Zaplesali so po navzočni petorici, se poigravali z otročjimi lasci, poljubljali bele čipke na kratkih krilcih ter se odbijali na svetli opravi.

In kdor bi bil videl to skupino, vsakdo bi moral reči: to so srečni ljudje!

Tudi Ana je bila nekoliko pozabila svojih bridkosti. V očeh ji je plamtela ljubezen materinska, in čutila se je ponosno in vzvišeno, da ima taka dva otroka.

Ali kmalu ji je zatemnila črna senca visoko čelo; stresla se je ter vzdihnila:

»Uboga, uboga otroka!«

Nagnila se je k njima in ju poljubljala venomer, in solze so ji kapale nizdoli na mladi glavici.

Pavlina ni mogla več gledati tega prizora. Vstala je ter negotovih korakov pristopila k drugemu oknu. Hotela se je premagati ter premotiti s tem, da se je nekoliko oddalila. Ali še predno je bila pri oknu, že je zaplakala glasno, da je šlo skozi mozeg . . .

V tem hipu so se odprle duri, in v sobo je stopil nenadoma Gojko.

Ko je zaslišal ta jok in je videl ves prizor, se mu je čelo stemnilo. Neki glas mu je šepnil, da je te žalosti kriv samo on, in to ga je dirnilo skrajnje neprijetno.

Pavlina in Ana sta si naglo obrisali oči ter umolknili.

Toda Gojko ni mogel tiho mimo njih.

»Kaj se kisata? Treba vama je, seveda,« je izpregovoril surovo, hiteč v sosednjo sobo.

»Papa! . . . Papa! . . . je klicala za njim Nada.

Toda on se niti ozrl ni na otroka. Še nekaj je zamrmral ter izginil.

Kmalu nato so se odklenila iz sosednje sobe na mostovž vodeča vrata. Po stopnicah so se čule nekoliko časa trde, hreščeče stopinje, in zopet je bilo vse tiho.

»Že zopet gre!« je dejala Ana tiho, komaj slišno.

Bilo je prvič, da je bila Pavlina priča takega neprijetnega prizora. Njena notranjost se je uprla takemu počenjanju, in ni se mogla vzdržati, da ne bi bila viknila za njim:

»Govedo!«

(Dalje prihodnjič.)

Pogreb?

Bolesten molakord ... memento
mori! ...

Ah, ko pa še po žilah kroži kri,
ki goni srce kakor potok mlin ...

Pogrebne pesmi peli so zvonovi,
mrtvaški miserere je po cerkvi
zamolklo in otožno trepetal ...
Kako bil čuden ta vam je pogreb!
Saj bil pogreb le-ta je brez

mrliča,
brez rakve in brez svežega bil
groba ...

Devojko mlado so zagreblili v
kloster,
da bi oteli pekla jo in zmot.

Al kuta črna res vkroti duha,
vkroti duha in krvco in srce? ...

Čemu pač Bog človeka je
ustvaril?

Čemu postavil v svet ga je
prekrasni?

Ah, človek, kaj upiraš se
življenju! ...

*

Slonela sestra Pia je ob oknu ...
Ostrigili so ji lepe črne kodre,
odvzeli prejšnje — drugo dali so
ime,

a gorko krvco, živo to srce
pustili ji ... Mar to bi rajši vzeli! ...

Slonela sestra Pia je ob oknu,
držala mrtvo v rokah rožni venec,
pogled uhajal ji je v jasno noč,
na zagonetno, zvezdnato nebo ...

Srebrna luna bajno luč je lila
na spečo zemljo, v celico samotno;
na vrtu pel zaljubljeni je slavec ...

»Ah, čudna krvca, čudno ti srce!
Kako na tebe vpliva čar pomladni!

Oh, vir ljubezni, kaj Ti bolj ugaja:
Če človek se odreče vsemu svetu,
al če ga vživa, dar iz Tvojih rok,

hvaležnega, krepostnega srca? ...
Čeprav v nebo se dviga duša

čista,
človeška kri ostane vedno ista;

in s pametjo bo bila neprestani
boj

ta gorka krvca, živo to srce ...

Márica II.

Vodnikov anakreontizem.

Spisal dr. Fr. Vidic.

ri našem staremu Vodniku se dajo povsem jasno razločevati različne pesniške smeri. Kakor svareče strašilo stoje na čelu nerodni in neslani klasični primeri, katere je rodila Pohlina šola. Romanticizem, ki je tako bujno uspeval pri vseh narodih, je navdal tudi Zoisa in Vodnika, tako da smemo Vodnika z ozirom na njegovo razmerje do narodnega pesništva in narodnega življenja imenovati romantika — ne v zmislu pesniške šole, temveč v zmislu tiste duševne struje, ki se je uprla neokretnemu klasicizmu, ki je poudarjala lepoto narodnega duha, vrednost narodnega naziranja in ki je dobila v idejah Herderjevih svoj višek. Vodnik je vstopil med pesnike, ki so se navduševali za svobodo; on je pesnik »Ilirije oživiljene«, pesnik Napoleonovega ilirizma. Obe te smeri sta si sicer navidezno nasprotni, ako ju presojamo z ozkosrčnega in enostranskega stališča, a glede na kulturno-zgodovinsko stališče izgine ta kontrast, in pokaže se med obema povsem logična zveza. — Vodnik pa je tudi slovenski anakreontik.

Da Vodnik, »ein rothwangiges, wohlgefüttertes Pfäfflein«, kakor ga je Kopitar imenoval v svoji zlobnosti in šegavosti, ni sam iz sebe igral pesniškega kameleona in si izbiral pesniške smeri, temveč da so nanj vplivali zunanji impulzi, nekaka »moda« v pesništvu, to je jasno. Tako se tudi anakreontiški struji ni mogel odtegniti, in vidi se, da je precej nanj vplivala.

Nobeno ime starih grških lirikov ni igralo v zgodovini novejši literature tako velike vloge kakor Anakreontovo. A bilo je tudi skoro samo ime starega helenskega pesnika, ki je dobilo toliko pomena. Zakaj s pravim Anakreontom iz Teja, ki je živel v VI. stoletju pred Kristom pri Polikratu, potem pri Pisistratovih sinovih v Atenah, ima anakreontiška pesniška šola bore malo skupnega. Ona se opira na zbirko, broječo prilično 60 poznejših grških pesmi, katero je izdal 1554. v Parizu Henricus Stephanus iz nekega heidelberškega rokopisa v prvotnem tekstu in v latinskem prevodu, in ki slove »*Ἀνacreontica* Τηίου μέληη«.

To so bile lične, nežne, igračkaste pesmi o vinu in ljubezni; vse so se odlikovale po nežnem čuvstvovanju in po gracioznih izrazih. Iz njih zveni neka oživljajoča, razposajena veselost in ljubezniva, na-

gajiva porednost. Večinoma so te pesmi fino izdelane slike iz narave, mitologije in fantazije. Po teh svojih svojstvih se docela razlikujejo od resnih pristnih proizvodov starega Anakreonta, katerih so pozneje našli par odlomkov. To so bili le posnetki Anakreonta, ki so nastali šele v stoletjih po Kristu za zadnjih rimskih cesarjev in ki iz Anakreonta niso vzeli misli, temveč si nadeli samo ime njegovo. Toda vprav ti polmoderni elementi so jim priborili priznanje in navdušenje čitateljev in pesnikov renesansnih. Zaman so ugovarjali nekateri skeptiki, kakor italijanski kritik Resortella, ki so dvomili o njih pristnosti; njih ugovori so onemeli in oglušeli od šumečega priznanja in navdušenja. Zlasti romanski narodi, med njimi v prvi vrsti Francozi, so začeli gojiti to pesniško smer, prevajati izvirnike in jih posnemati v svojih pesmih.

Kmalu so jim sledili Angleži, potem Nemci in za njimi Slovani.

Po posameznih, večinoma neuspešnih poskusih 17. stoletja, da bi anakreontizem uvedli tudi v nemško pesništvo, se je posrečilo od leta 1700. naprej uvesti na Nemško lahkoživo francosko pesništvo, ki je malo poprej uspelo tudi na Angleškem. Prvi zastopnik nove smeri je bil Friedrich von Hagedorn, vendar še ni bil pravi anakreontik; njemu je bil vzor Horac. Prava nemška anakreontika, ki je neposredno odvisna od pesmi, izdanih po Henrikju Stephanu, se je začela šele po zimi 1739./40. l. v Halli. Začetek so naredile Gleimove »Scherzhafte Lieder« (1744—45) in prevod Anakreonta, oziroma pod njegovim imenom znanih pesmi, katerega sta oskrbela Uz in Götz (1746). Od tega časa se je širila anakreontika vedno dalje, in kljub zaničevanju, katero jo je zadelo pozneje, ko je prestopila prave meje, je njen vpliv v pesništvu trajal nad tri desetletja, torej prilično do l. 1780., do začetka najlepše dobe nemške lirike.

Kakor poganja vsako duševno gibanje svoje valove od naroda do naroda, tako je valovala tudi anakreontika. Veliko zanimanje, s katerim so to pesniško smer pozdravili Nemci in pred njimi drugi narodi, ni moglo ostati brez vpliva na Slovence, ko so bili mnogokrat duševno precej odvisni od svojih sosedov. In pod tem vplivom je bil Vodnik in posebno njegov mentor Zois.

Zato je jasno, zakaj priporoča Zois Vodniku opetovano Horaca, n. pr. v pismu z dne 20./3. 1794. l.: »Ich prophezeie es Ihnen aber, dass die poetische Ader, so versiegt sie auch scheinen mag, sich nach der Hand ganz unvermerkt eröffnen wird, wenn Sie anderst nur den einzigen Horaz studieren, kein anderes Muster suchen...« (»Vodnikov spomenik« str. 46.). Pozneje mu je obljubil Horaca in mu ga res tudi

poslal. Zois je bil torej v tej smeri bolj na strani Hagedornovi. Da pa je poznal dobro tudi anakreontiško pesništvo, pričajo različna mesta v njegovih pismih, kjer govori o »Anakreontisches«. Trditi nočem, da je nemška anakreontika neposredno vplivala na Vodnika in Zoisa, jasno pa je, da ju je navdal duh tiste dobe, anakreontična smer v Nemčiji. Odtod sta dobila vsaj impulz, in kakor je bil Hagedorn le začetnik in je posnemal zlasti Horaca, tako se je gibal tudi Zois v teh mejah. Sad tega vpliva so Vodnikovi prevodi Anakreontovih pesmi v Levstikovi izdaji (str. 77.—85.): »Anakreonta, grškega pevcu, nekatere pesni iz grškega po slovenski.«

Toda ne samo te prevode, tudi marsikateri znak v Vodnikovih pesmih bi lahko smatrali za vpliv tiste dobe. Seveda Vodnik ni mogel postati pravi anakreontik, kakor n. pr. Gleim, Hagedorn, Uz in Götz. On ni mogel nastopiti s šegavimi proizvodi, kateri nežno in fino opevajo ljubezen in vino; to mu je zabranjeval deloma njegov stan, deloma pa razmere, v katerih je živel. Zakaj grozno bi se motil, kdor bi mislil, da naši sedanji moralisti niso imeli vrednih prednikov. V dokaz za to nam je Primčevo pismo z dne 29. nov. 1811. l., v katerem piše Vodniku: »Wenn Sie wegen jener Lieder, die erotischen Inhaltes sind, propter certum quoniam einen Anstand haben sollten, so schicken Sie solche mir zu; hier wird unser Clerus keine Augen machen über die Gesänge im anakreontischen Tone«. Poleg vsega tega pa je Vodniku nedostajalo tudi samotvornosti, notranjega bogastva in nežnih izrazil.

Pa vendar je Vodnikovim pesniškim proizvodom lasten znak prijetnega, veseliga življenja in užitka. Nilzor ne opazič otožnosti ali resnosti; veselost, ta je temeljni element njegove muze. Iz Vodnikovih pesmi veje neka nežnost, ljubeznivost, radost. On je vesel pevec, in temu je mnogo pripomogla anakreontična smer, zlasti ker nam prevodi pričajo, da je dobro poznal vse novo gibanje. Pa saj ni sam poskušal nove smeri. V arhivu ljubljanskega muzeja je rokopis, najbrže Japljev, v zbirki »Vodnikiana«, s prevodi Hagedornovih pesmi.

Anakreontizmu smo dali torej tudi Slovenci svoj tribut, žal, jako skromen. A tako se nam godi vedno. Ker nas je malo, nas doseže in pretke hitro vsaka ideja, za katero smo tudi dovzetni, potem pa nam primanjkuje krepkega, samostojnega talenta, ki bi obvladal tujo smer s svojo izvirnostjo in individualnostjo. To opazamo tudi v novejšem času, ko dobivamo večinoma le »reprodukcije«, a nikakih »originalov«. Vsekakor morajo priti zopet samostojni talenti, in teh se nadejamo.

Vzgoja.

Spisal Adam I. Sever.

(Konec.)

VI.

ospa vdova uradnika Javorja in nje čudovita hčerka Angela sta šli peš z železniške postaje v trgu, kjer so prebivali njihju sorodniki. Obe sta imeli v roki majhen kovčeg in črezenj pogrnjen sivkast pled; jako težko pa je stopala mati, saj je hčerki pri vsaki stopinji potožila, da ji srce neznansko bije . . .

Tisti dan, predno sta se bili odpravili na pot, je bil prepir med njima. Angela namreč kar ni hotela zapustiti komodnih sob in je ves dopoldan zatrjevala materi prav pod zobe, da pojde že kako. Naposled se je pa gospa Javorica vendarle ujunačila ter odločno nastopila proti hčerki.

»Hodi za Sturmom, pojdem pa sama, če je tako,« ji je velela.

»Ali si ti mati? Kaj meniš, da je častnik tvoj hlapec, da se bo zdaj zopet okoli tebe klečep plazil, ko si ga skoro vrgla po stopnicah. Veš, menda si bila obsedena kali . . . Sturm me niti ne pogleda več . . . Sama včasih praviš, da je nevest povsod preveč.«

»Noriš, dete neumno. Molči mi!« Pri teh besedah so se materi zopet zaiskrile oči v onem ognju, ki pomeni gorenje jada v srcu.

»Pojdeš ali ne pojdeš, sedaj se odloči; meni je vse eno. Ne! Ako ne greš, mi je ljubše. Povedala sem ti.«

Drugo jutro se je pa hčerka vendar tibo opravila ter šla za materjo na kolodvor.

V kupeju je Angela govorila o zimskem mrazu in poletni vročini; mati ji je molče pritrjevala, in šele tedaj, ko se je prikazala dolga streha postajališča, kjer jima je bilo izstopiti, ji je rekla: »Sedaj pa pojdeva doli. Kar meni daj v roke oni pled, kovčeg mi pomoliš potem iz voza; izstopim jaz prva.«

Skozi peron sta prišli naravnost na cesto, kjer je ležalo v obilici črnosivega blata. Kakih tristo metrov je bilo do prvega trškega poslopja. Po trgu samem so se tiščale v vegastih vrstah pritlične in enonadstropne hiše; pred župno cerkvijo je stal vodnjak, kjer je curljala voda iz žrela kamenitega, z mahom poraslega zrnja. Rodbinski dom Javoričinih sorodnikov je stal blizu župnišča.

Angela je rekla na pragu materinega doma: »Mama, gotovo ni nikogar doma, ker je vse tiho. Kaj storiva sedaj?«

»Vstopi vendar, pa pojdiva v gorenje sobe; gori je gotovo kdo.«

In res, komaj sta bili v prvem nadstropju, so se že odprla neka vrata; v istem hipu se je začul tudi klic, in pojavila se je debela oseba Javoričine za deset let starejše sestre.

»Vendar sta zopet pri nas,« je začela sorodnica ter si pogledala po obleki, če je vsa v redu, in si pritisnila že nekoliko osivele lase k čelu.

»Vstopita no! Gospodična — no, pa saj smo si v rodu — Angela, vstopi! Sama sem doma, ker sta odšla oba večja bratranca tvoja kupovat živino na Tirolsko; kakih deset repov pripeljeta s seboj.«

»Ko bi vedela, kaj je meni prizadela ta smrt, oh!« jo je prestrigla Javorica, potem ko so se bile vse tri spravile v sobo.

»Verjamem, verjamem,« je hitela teta.

»Kako sem nervozna! Vedno se bojim, pa ne vem česa. Zrak mi tudi ne prija — oh, pa kaj to, to so malenkosti. Toda veš, Ana, zdaj nimam miru, zdaj si moram vse iznova urediti.«

»Hudo je, da, če se tako nameri in usoda v eni noči vse pahne v brezno. Ako ti je prav, pa ostani nekaj časa pri nas, da se umiriš.«

»Hvala ti! jako rada«, je odgovorila Javorica, čutila je pa, kakor bi si sama sebi nasprotovala, ker obe rodbini sta si bili že leto dni neprijazni.

Javorico in Angelo je nastanila sorodnica Ana v sobi na desnem oglu domače hiše, obrnjeni na dvorišče, kjer jima je pod oknom vsako jutro pel velik, čopast petelin, iz hleva pa mukale krave in ves dan se dvigali pari gori ob zidu. Jedli sta z drugimi domačimi vred v spodnjih prostorih, kjer so bila v dolgih vrstah po omreženih oknih naložena jabolka. V kótu jedilnice je stala ura v omarici.

Angela je skoro ves dan presedela v sobi ter gledala hudo-mušno na dvorišče, a mati njena je šivala ter govorčila s sestro v družinski sobani. Ta ju je gledala ravno za silo; posebno nadležni ji baš nista bili, simpatizovala pa tudi ni z njima. V široka, rdečkasta lica se ji je zarisal izraz, ki je najbolj pričal o dobrovoljnosti, kakršna je prirojena debelemu človeku brez načrtov in naklepov.

Šele drugi dan po prihodu sta se sestri dotaknili kočljivega vprašanja: Kaj pa zdaj?

»Pri nas ni primerneга posla zate. Pa ti bi že bila pri nas za par mesecev, da bi si premislila, ali Angela, Angela.«

»Res je; prav praviš.«

»Ko bi se bila izobrazila na učiteljišču, bi se lahko nadejala kake skromne službice, bodisi tudi v kakem zakotju — bilo bi vendar nekaj, s čimer bi se živila. Ali da je večša francoščine, bi šla za učiteljico v kak zasebni zavod. Pa zakaj je nisi toliko vzgojila?« je vprašala trdo Ana svojo sestro.

Javorici se je zopet oglasila stara struna v prsih, kes, a ta se je prelevil polagoma v jezo.

Ozrla se je na sestro in ji odgovorila: »Ti bi morala biti pri njej, in spoznala bi, kako je . . . Tako deklet svojeglavo te ne poslušaj; klanjati se ji moraš ti in jo sama v pogubo pehati.«

»Oh, tako hudo pa vendar ni,« je začela v drugem tonu Ana, »tako lepega obraza kakor Angela jih ni prav mnogo. — Gotovo se še kdo oglasi ter jo zasnubi, in potem sta obe na konju.«

Javorica je molčala, skomizgujoč z ramami.

»Morda si je pa že koga izbrala, in ta se oglasi gotovo kmalu, če bo hotela; toliko moči ima že ženska do zaljubljenega moškega.«

Javorica pa ni odgovorila; gledala je v tla.

Isti dan popoldne sta prišla domov sina s Tirolskega. Starejši, ki mu je bilo ime Ivan, je imel velike rjave brke, ki so mu visele zmršene izpod nosa. Nosil je debelo srebrno verigo pri uri in zelenkast klobuk s krivci. Mlajši je bil prav podoben materi; kakor ona je imel rdeča, okrogla lica in sive oči.

Obe sestri sta sedeli v gorenji sobi, ko je vdova Ana zaslišala na dvorišču krik in vik. Ivan je vpil nad hlapci, naj spravijo živino takoj v hlev, mrve da že potem namečejo.

Mati se je ob tem robatem sinovem glasu zgenila ter je bila v nemali zadregi napram Javorici. Ko je stopil Ivan v sobo, kjer sta sedeli, še skoraj pogledal ni Javorice. Vrgel je klobuk na obešalnik in želel materi kratko: dober dan, potem pa odšel v sosednjo sobo in pometal žvenketajoče novce v kositrno skledo ter jo zaprl v ogromno hrastovo omaro. Odtod je prišel zopet nazaj, in sedaj se je ujunačila mati ter ga poklicala:

»Ivan, glej, glej! Ali nisi prej zapazil naših gostov? Teta je prišla iz mesta in sestrična tvoja, Angela.«

Zdaj šele se je ozrl proti mizi, pri kateri je sedela Javorjeva vdova, in ji ponudil desnico.

»Slišal sem,« je rekel z glasom neolikane ga človeka, »da je umrl stric. Škoda ga. Kje je pa Angela, mati?«

A mesto nje je odgovorila Javorica, da je gotovo v spalnici.

Šel je penjo, potem je pa prinesel liter rumenega vina ter začel točiti, češ, saj ga je obilo v kleti, žejen pa da je tudi, ko se je vrnil s tako dolge poti.

Angeli se je zdelo čudno, ko je zabelil Ivan včasih tudi kako robato besedo; tega ni bila vajena. Toda vendar se je delala, kakor bi ji ugajal njegov značaj.

Ivan je pripovedoval, kako je hodil po semnju, kako lepa živina se dobi onč, in bahal, da je jako dobro izbral, pa da ga niso še preveč odrli.

Mlajši brat Tine je hodil medtem po dvorišču in je tudi zvedel, da sta prišli sorodnici. Blizu pa ni hotel iti; nekoliko sram ga je bilo.

Pozneje so se šle izprehajat ven na polje Javorica, nje sestra Ana ter Angela. Krenile so tudi v park starega grofovskega gradu, ki je ležal dobre četrte ure zunaj trga. Pod grmovjem ob poti so zvonili beli zvončki, poleg njih so trobile žolte trobentice in rasli podleski, te blede bolne cvetke. V solnčnem siju so se ob potoku, ki je vršel skozi park, gugali dolgi cvetni stremeni leskovi ter raztresali zlati prah v veter. Vdova Ana je hodila v sredi ter kazala s prstom vsako stvar, čudeč se, da krilijo že sedaj sredi aprila metulji, oni rumeni, ki se zibljejo kakor v sanjah.

Ko so prišle vse tri zopet domov mimo vodnjaka pred cerkvijo, je sklicala Ana dekle, da so šle kuhat večerjo. Kmalu se je kadilo iz dimnika v redkih oblačkih, kajti večino dima je ostajalo v kuhinji vsled vetra, ki je pihal južnovzhodno.

K večerji ni bilo Ivana. Brat Tine je pravil, da je šel v gostilnico »k peku«, z njim sta pa bila tudi dacar ter notarjev sollicitator. Nekoliko so počakali, ker je Javorica tako hotela, potem so vendar pričeli sami. Po večerji so se domači kmalu spravili spat.

Mati je z Angelo govorila skoro do polnoči v svoji sobi o različnih stvareh. Ravno sta hoteli leči, in Javorica je še zatrdila: »Dober mesec ostaneva še tukaj, potem bo že kako,« ko so se odprla vežna vrata s silnim hruščem, da je hčerka strahu vzkriknila. V veži se je oglasila kletev, precej za njo druga in tretja.

»Nekdo je vinjen prirogovilil domov,« je rekla mati.

Vinjenec je pa opotekaje se prirobantil v prvo nadstropje.

»In sedaj še to — še tuje babnice — ki jih komaj — poznam — bom redil — če jih sem spravi stara,« se je hudoval na glas ter nerodno štorkljaj.

Kar se je zaletel v vrata sobe, kjer sta stali ob posteljah Javorica pa Angela, in jih sunkoma odprl. V sobo je skoraj padel Ivan; komaj se je še ujel na stol.

Obema je sapo zaprlo, vendar mu je Javorica preplašena voščila dober večer.

Ivan se je zadril: »Kaj dober večer! Nič, nič! Kaj mi mari« ter se zavalil reže na drugi stol.

Javorica se je bala, da ne bi na mestu zaspal, ter ga prišla za ramo, da je komaj čutil.

Sedaj je bil ogenj v strehi. Pijani Ivan se je spel pokoncu ter zarjovel: »Kaj imate z menoj? Pusti me! Kdo te je sem klical?! Ali je kaj tvojega?«

»Nič, nič, Ivan, ne huduj se«, je zinila Angela, stoječ v kotu.

»Kaj še ti! Meniš, da se te bom ogibal? Jutri se spravi s poti. Veš, več — ne misli, da sem pijan, ne — nikdar — nikakor ne — nikoli!«

Klobuk mu je obležal na tleh, sam se je pa počasi spravil iz sobe, opotekaje se na široko. Sedaj je zapazila Angelina mati na nasprotni strani, da gleda pri skrbno priprtih durih nje sestra preplašena, pred sina si pa ni upala stopiti.

Angela je za Ivanom brž zaprla vrata ter obrnila ključ v ključalnici. Niti besedice ni nobena več izpregovorila. Hči je stopila k nizkemu oknu, potegnila z njega zaveso ter ga odprla, kajti po sobici je plul neznosen, gnusen duh po použitem vinu kakor v kaki beznici. Ugasnila je luč, ker je zunaj sijala luna ter dovolj razsvetljevala spalnico. V hlevu na dvorišču je kako živinče zateglo zamukalo, v obližju je zalajal kak pes v mrzli pomladni vzduh. Ko je Angela zopet zaprla okno, sta šli k počitku . . .

Prihodnje jutro je bilo tiho po vsej hiši. Tiho sta zapustili sobo in šli v kuhinjo, kjer je pri velikem, čednem ognjišču jokala Ivanova mati.

Pili so kavo.

Ana je povabila po zajtrku sorodnici v svojo sobico, proseč ju, naj stopata nalahno.

»Videla sem, kaj se je zgodilo sinoči. Oh, in danes, ko vstane — ležal bo gotovo do dveh ali treh popoldne — bo zopet vrišč in hrup, da bo vse na kup letelo. Ravno tako je razsajal, ko je bila pri nas par dni stara, teta rajnega moža, njegovega očeta. Zgrabil je steklenico vina, ki je bilo zanj pripravljeno, jo treščil skozi okno in ji potem pokazal vrata. Oh, oh!« Zatisnila si je oči z rokami.

»In potem vpije nad mano cele tedne, češ, kako razsipam premoženje, sam se pa privleče vsako noč pijan domov; in pijačo plačuje po gostilnicah še drugim. Danes me še otepe in vaju tudi, ako mu stopita pred oči . . . Bog se usmili!«

»Kaj, kaj?« je rekla sestra vsa raz sebe. »Da sem vedela, da je Ivan tak . . .«

»Kakor sem rekla — pa oprosti mi, da ti razlagam take stvari; ti nisi videla še vsega. Mislim, da so otroci tako vzgojeni. Rajnik je bil tudi tako neotesane narave, in po njem je posnel Ivan. Mene poznaš, da nisem kriva; hodili sva skupaj v nunsko šolo. On je bil sicer imovit, bil pa ni nikdar v drugačni družbi nego med hlapci in pastirji.«

»Mama, najboljša je, če se odstraniva,« je šepnila Angela.

»Ah, najboljša; jaz ne morem zato, oprosti mi. Ne bi strpela, da bi tudi tebe metal iz hiše,« je dejala vdova Ana. »Mislila sem, da to pot ne vzroji — pa je.«

In Ana jima je šla sama pomagat v stanico, da sta pospravili. Obljubila jima je, da ponese prtljago hlapec za njima na kolodvor; konj da je sicer pet v hlevu, pa si ne upa dati napreči.

»Piši mi, če bi ravno kaj potrebovala; rada ti dam, ako bom le mogla,« je rekla ob slovesu Javorici sestra Ana ter stiskala Angeli in njej roke.

Uradnikovi vdovi se je zdelo, da je že drugič poražena, da se ji že drugič izmičejo tla pod nogami. Po dolgem ukrepanju je menila, da najde saj za nekaj časa zaslombe pri sorodnikih, ako jo sploh sprejmo, ako so že pozabili prejšnje razpore. Sprejela jo je Ana, in zasvetil ji je up nalik majhni iskrici. Tem huje jo je sedaj bolelo; čutila se je dvakrat ponižano po nastopu pijanega Ivana napram sebi. Kaj, je li res beračica . . .?

Angeli se je zdel bratranec surov in neolikan kakor pravi gorjanec, ničesar pa ni opomnila napram materi svoji.

Proti desetim sta se odpeljali z vlakom v popolnoma praznem kupeju nazaj v mesto. Lačna in utrujena je izstopila Javorica. Pred postajo na cesti so ju obsuli postreščki in izvoščki, katerih se je hčerka kmalu ubranila. Molče, v tla gledaje, je stopala uradnikova vdova poleg hčere, držeče kovčeg v roki, ki jo je vlekel proti tlam. Vprašala se je, čemu gre pravzaprav domov: ali gre kositi, ali gre počivati, ali gre negovati Angelo, ali gre, da bo hodila na posete, na promenado po tejle široki cesti . . .?

Prišli sta mimo fotografske izložbe. Med množico manjših in večjih slik je še vedno visela velika salonska slika Angelina izza prvega velikega koncerta, ki je bil konec januarja meseca.

Angela se je ozrla vanjo kakor vselej, kadar je šla mimo. Instinktivno je obrnila zmučeno, zdvojeno glavo tja tudi mati. Oblilo jo je. Torej: ali bo spremljala hčerko sedaj vedno le na koncerte, da bo pela zvonko, koketujoče?

Na koncerte? Kam?

Zavedela se je tako živo, tako v dušo, in skoro na glas je rekla:

»Berač, berač! Prosjačit pojdem! . . .«

Za nekaj časa je dejala hčerki:

»Angela, sedaj več ne vem, kaj naj storiva. Kar hočeš. Radi mene lahko skočiva v vodo — sploh — kar — hočeš . . .«

»Mama,« se je nevoljno odzvala hčerka, »ni še julij niti avgust, da bi se kopala.«

Počasi, opotekajoč se je stopala Javorica po stopnicah do drugega nadstropja. Stenska ura je brenčeče bila eno, ko sta stopili v svoje stanovanje. Ubogi vdovi so se zaznale poteze od ustnih jamic do nosu razločno kot ženski petdesetih let. Oči so ji mirno gledale v tla.

Angela je brž prinesla kos šarklja, ki je bil pečen pred enim tednom; očitala pa je materi, da bode morala sama kuhati, ker se njej ne ljubi.

Javorica je molče šla v sobo, kjer je bil umrl soprog. Hodila je semtertja ter oči napenjala. Prav tako ji je bilo, kakor bi ji kdo polagoma jemal vid. Stopila je k oknu ter vlekla rolete gori in doli nalik majhnemu otroku, ki se igra, ko je brez varuhinje. Odprla je okno na široko in pogledala na cesto. Hipoma se je sklonila, in — tako peklensko se ji je dopadlo, ko se je ravno tik nje spustil golob proti tlaku.

»Mama,« se je oglasilo iz sosednje sobe, takoj so se pa odprla vrata, in hči je poklicala mater kosit.

Po kosilu je šla Angela k neki prijateljici v vas. Mati je legla na star divan, na katerem je rajni soprog tolikrat pušil najslabše smodke, ter strmela v strop. Ležala je tako celo uro ter zasnula z odprtimi očmi v razjedajoči bolesi, ko se je vrnila Angela.

Angela je sedla k oknu, razgrnila več časopisov ter jih pričela čitati.

Mati se je nehote obrnila proti njej in jo vprašala: »Kje si bila?«

»Uh, šla sem po zadnje tri številke časopisa, ker jih še nisem pregledala.«

Javorica je vstala z divana, kakor bi ji bil kdo kaj nenavadno važnega povedal na ušesa.

»Angela, Angela, poglej inserate!«

»Čemu; bom že potem, ko pregledam druge reči.«

»Inserate, inserate!« je ponavljala mati ter vzela list, ki je ležal na mizi. Gledala je vanj in nervozno preobračala strani, kakor bi šlo za življenje in smrt. Vzela je drug list, katerega tudi ni čitala Angela. Brzo je preletela prvo stran oznanil, na drugi se je ustavila; vstala je, kakor bi jo bil kdo rešil gotove smrti.

»Tukaj —«, je rekla zamolklo hčerki, »beri!«

Naznanilo je slulo:

»Trafika z dobrimi dohodki v Sodnih ulicah se prepusti prostovoljno. Več ondi.«

»Opravi se! Pogledat pojdeva,« je dejala mati.

»Kaj, prevzeti hočeš? Jaz trafikantinja, jaz! Ali se ti blede?«

Angeli so se usipali na belo čelce črni kodri, in z rokami je udarila po zraku.

»Jaz, jaz ne grem!«

»Dobro, pojdem sama. Še en desetak imam. Zvečer se prekopnici z okna — sploh, kar hočeš. Edino nit prerečeš, na kateri se morda rešiva. Več ni nikogar, ki bi te redil.« Prijela jo je za ramo ter jo potegnila za seboj.

»Jaz, jaz ne. Kaj poreko znanke?! Da, rajša se usmrtilim, če je tako,« se je hudovala Angela po stopnicah.

»Molči, prismoda!« —

Ura je bila štiri. Javorica je odprla nizka steklena vrata v Sodnih ulicah ter voščila dober dan grbasti devici, ki ji je poganjalo pod velikim nosom nekaj kakor brke. Trafikantinja se je začudila, da je prišla tako dobro napravljena mlada gospa k njej, da bi prevzela trafiko.

Javorica in trafikantinja sta se dolgo časa domenkovali; naposled je ta obljubila, da ne prepusti nikomur drugemu trafike nego njej. Ker so pa začeli prihajati ljudje, izvečine sodni slugi, rokodelski učenci, delavci in bosopetci, sta se Javorica in Angela počasi odpravili v zagotovilo, da ostane vse, kakor so se dogovorili.

Ko sta bili na cesti, se je Angela sramovala, tako grozno sramovala, da ni vedela, kaj naj stori. Tako ji je bilo, kakor kadar so jo v otročjih letih kaznovali v šoli. Polastila se je nekaka maščevalnost. Tudi Javorica je stopala potrta, toda ne tako kakor s koldvora; prav tudi njej ni bilo. —

Za par dni sta bili že v novem lokalu; stanovali sta v isti hiši na dvorišču v dovolj svetli sobici. Nobena ni hodila z doma, zlasti Angela ne, ker se je bala, da ne bi srečala kake znanke.

VII.

Mrak se je že spuščal na mehkih perotih na zemljo in izmikal posamične predmete meščanom izpred oči. Med visokimi hišami so se zarisavale prve sence in se povečavale ter raztegovale vedno bolj in bolj.

Zunaj mesta po cesti proti bližnji vasi je pa hitel Semen. Njegova duša je bila zdvojena . . . Vroče mu je prihajalo; potil se je po sencih, da mu je stopala drobna rosa po obrazu, a hitel je vkljub temu vedno dalje.

Srečal je ženico s črnim, ponošenim klobukom, ogrnjeno v starodavno mantiljo iste barve. Zaskalelo ga je in kri mu je gnalo po žilah z vso silo, ko je videl prihajati nasproti to postavo; ko se mu je pa popolnoma približala, ga je zazebló po hrbtu, in umaknil se je na stran ceste. Izpregovoril je med zobmi: »Angela!«

Videl je od daleč v razgreti domišljiji one črne kodre, lahno zaokrožene ob belem čelcu, one krasne oči v pijanem svitu, okroglo, bajno bradico, fini nosek in po obrazu črte, v katerih je ležalo zanj nekaj diabolskega, nekaj neodoljivega, izraz, katerega bi molil v onih februarških nočeh, ko se je pošalila z njim Angela . . .

Zopet je bil premišljal Semen celo popoldne, zopet ga je mučilo tako čudno in neusmiljeno nekaj v njegovi duši; spravilo ga je že docela s tira.

»Sam vrag mora to biti«, je dejal, ko je šel ves obupan z doma.

»Štirinajst dni je — ne, skoro bo dva meseca, da, dva meseca, ko sem bil na komisiji . . . Tedaj sem jo izkupil, da sem oblečal za teden dni, tedaj, ko sem bežal po brvi na močvirju pozno v noč, v svoji zdivjanosti niti na desno niti na levo ne gledaje, ter padel v jarek, da sem se komaj splazil iz vode in ilovice, ves moker in umazan. Proti polnoči sem prišel po stranskih potih do mesta, a mrzlica me je tresla čimdalje huje in huje. V svitu petrolejske svetiljke, ki je brlela na oglu v neki zagati, me je pa opazoval stražnik; že se mi je bližal — komaj sem mu ušel, hiteč, kar sem mogel. Okajeni plamen mi je švigal vedno pred očmi, in v bolezni se mi je prikazoval v vročici, samo da je bil ozek in visok kakor okraski gotičkih cerkva. In sanjal sem, ko se mi je bledlo, da se dvigam vedno više in više v nedosežne kraje. Po vseh takih sanjah pa so

mi mučile ubogo glavo bolečine, kakor bi razbijali po možganih, in prikazni v svetlih, visokih cilindrih, okoli njih pa tako neznansko hrapovo dračje ovito, šo hodile pod okni . . .«

»Angela!« mu je švignilo zopet po glavi.

Da, Angela! Ko jo je bil prvič videl nekoč na promenadi, ga je iznenadila nje krasna toaleta in nenavadna frizura. Dopadla se mu je res, a da bi čutil zanjo kakšno čuvstvo, katero bi ga vleklo k njej, ne — tega nikdar ne.

Tedaj je prišel v ožjo dotiko z mestno družbo. Zapazil je kmalu, kako se klanja Javorjevi Angeli vse od kraja, da jo česti ves krog mlajših moških kakor cvetko ženstva vsega mesta, da jo obožujejo nad vse druge.

Semen je gledal, in polagoma se mu je jelo vzbujati čuvstvo, čudno čuvstvo, ko je videl, da je Angela središče, da je prava vzvišenost. In ko je hodil po plesih zgodaj v jutro domov, odičen s kotiljoni na črnem, elegantnem fraku, tedaj mu je bilo tako prazno v prsih, v duši pa se mu je zdelo, da se premika neka stvar, kateri se bo moral vsekakor ukloniti, če ne ga stre docela. In bal se je nečesa . . .

Bilo je proti koncu prejšnjega leta. Sneg je naletaval gosto, ko je šel Semen iz čitalnice. Tam so se menili o prihodnjem koncertu, ki ga priredi glasbeni in pevski zavod. Neka dama mu je pripovedovala, da nastopi letos nova sopranistovka, Javorjeva hčerka. Bil je skoro otrpel vsled te novice, toda že spodaj na pragu ga je prav ista razveselila. In potem je stal celo popoldne do mraka pri oknu ter pušil cigarete — снег se je pa kopičil in kopičil po cestah, in zvečer je tudi on čutil, kakor bi se mu bile naselile težke plasti v dušo.

Tisti koncertni večer, ko se je oder napolnil s pevkami in pevci, je slednjič nastopila Angela z bajnimi, črnimi, na obeh straneh nekoliko na čelo počesanimi lasmi, v svetlozeleni toaleti, nekoliko dekoltirana, s šopom »sekiric« med drobnimi prstki, in sedla pred dirigentom —. Takrat je Semenu poskočilo srce.

Ko je izpela partijo in ji je zadonel plosk po dvorani, je nastalo Semenu hipoma tako, kakor bi se spomnil nečesa, kar je že davno, davno minilo. Zdelo se mu je, da se mu je oglasil v duši globok, črn bas, ki se je vedno krepil ter se bližal Angeli.

In res, kmalu je začel z njo občevati, zahajati na njen dom, kjer so ga lepo sprejemali. Ako je pa videl koga, kateremu bi bila Angela enako naklonjena, je gledal, da bi ga čim preje odpravil.

Bil je mnogokrat z Angelo sam, a nikdar ji ni zinil kaj o ljubezni, kaj o zaroki ali kaj podobnega. Le nekoč, ko je napeljala Javorica tako, kot da bosta Semen in Angela kmalu zaročenca, takrat se je hudoval par dni, kako da ga vlečejo v zakon, češ, maram za žensko.

In potem se je prikazal Sturm. Sedaj mu je bilo, kakor bi mu trgal dušo iz telesa. Prav nič čudnega ne bi bilo, ako bi bil vzel samokres ter pozval Sturma na dvoboj; zahteval bi bil pravzaprav, naj kar pusti, da ga ustreli . . .

»Hotel sem jo imeti . . . Zato morda, ker je bila lepa, zato, ker je bila strastna? Ne, nikdar ne — uh, bedastoča!«

Spomnil se je, da je tudi tedaj, ko je hodil še v gimnazijo, gojil blazno idejo v mladih možganih, da bi zlezal na zvonik mestne župne cerkve, prav na zadnjo točko, ter bi gledal okoli — zdelo se mu je to nekaj veličastnega. Posrečilo se mu je pač nekoč, ko je hodil okoli cerkve, da so bila vrata v stolp odprta. Brž je stekel gori, prispel do velikih zvonov, plezal potem naprej po tramovih, priplazil se do slepih lin, kjer je visel navček, in odtod gledal v strmoglave globine pod sabo. Nekaj ga je vleklo, da bi zlezal na jabolko. Z eno nogo je že bil stopil iz line — ves se je tresel, misleč, da doseže svojo utopijo — ravno tedaj je pa zapel navček; potegnil ga je sam z drugo nogo. Vzbudila se mu je pamet, ustrašil se je sam sebe ter jo popihal doli, da ne bi kdo opazil. Sredi zvonika se je skril za neko navlako in nestrpno čakal, če pride kdo gledat, kaj je . . . Na Dunaju je lezel v sanjah po strelovodni žici na sv. Štefana stolp, ker so mu po dne pravili, da je nemogoče nanj splezati. In tedaj je prvič premišljeval docela resno, zakaj hrepeni po neizmernostih; tega sicer ni dognal, vedel je pa, da zblazni, ako ne bi dosegel svoje namere . . .

Semenova duša je bila zdvojena. Nekaj mu je reklo v majnikovem mraku, ko se je odmikal daleč od stare, okajene pivovarnice, da je to prav ista misel, prav ista utopija, katere se je nekdanj tako bal — in res, v tem hipu je začutil, kakor bi se mu nekaj trgalo v duši, v možganih . . .

Nič več ni mislil na Angelo; čutil je, da je ravno nocoj čas, ko se mu je potegniti za zadnjo korenino, da ne zdrkne v nedogledne globočine.

»Pomagaj — pomagaj! Da bi si mogel pomagati! Ko bi vedel le nekoliko, vsaj malo, kako bi si pomagal . . .!«

Sedaj mu je šinila brez logičnega prehoda v glavo misel, katera se mu je zdela čudno nizka, neizrečeno ploščata: »Kaj je vzrok?«

Pospešil je korake kar mehanično, nevede; zopet mu je stopil pot na visoko čelo, in odskočil je večkrat, ko se je zaletel ob kak kamen, ki je ležal na cesti. Zravnal se je, in bilo mu je, kakor bi se mu počasi jasnilo, kakor bi mu misli zopet vstajale normalnejše. Ogledal se je: čisto sam je bil na nekoliko prašni cesti.

Vzrok? Koliko romanov in novel je čital z naslovom: »Kaj je krivo?« Da, kaj je krivo — to je treba vedeti, prav jasno vedeti, prav natanko vedeti! Z nervozno nestrpnostjo je hotel to dognati. V istem hipu je pa tudi začutil, da ne more tega izvedeti, da je prerazburjen za premišljevanje. Zganil se je in obstal v svojem diru. V glavo mu je šinila misel, katera se čuje za vsakim oglom: atavizem.

Grozno, grozno! To besno nasilje, katero ga sili z neodoljivo silo za vsako stvarjo, ki se mu zazdi v čudnih trenutkih nenavadna in mu polagoma postane nad vse vzvišena — ta besnost, da je prirojena, dediščina?!

Korake je silno pospešil ter se zadrevil zopet naprej.

Ni pomoči — ni izhoda — strašno!

Blaznica! V obupu so se mu porajale različne neurejene misli. Začel je premišljevatí prošlo življenje . . .

Oče mu je bil trgovec, ki je pa kmalu opustil trgovino, ker si je v neki zimski noči zlomil nogo, ko se je vračal s kupčijskih potov. Na misel je prišla sedaj Semenu domača hiša, imovita, skoro najlepša ob celi ulici, v pritličju s širokimi vrati, skozi katera so vozili dan na dan blago v skladišča. Mati z vedno dobrosrčnim smehom na licih se je vrtela v gorenjih prostorih in nadzorovala kuharice in dekle, ko so pripravljale hrano trgovskim sotrudnikom in hlapcem. A on je gledal, ko so ga še pestovali, vedno skozi okno, kako prihajajo konji z vozmi, in kako hodijo ljudje iz očetove prodajalnice ven in noter — bil je nenavadno živo, zdravo dete . . .

Ravno v srednje šole je bil vstopil, ko je prinesel neki večer pismonoša brzojavko. Mati se je takoj ustrašila in osupla poklicala sinka, naj bere. Mati je omedlela . . . Ob njeni postelji je postavil naslednji dan, boječ se, da ne bi še nje izgubil, dokler niso pripeljali očeta s kočijo do hiše. Črna, dolga brada mu je bila zmršena, oči vdrte, in ječal je, da se je slišalo na hodnik, ko sta ga nesla dva postreščka po stopnicah. Okreval je le polagoma, ozdravel pa ni nikdar več. Za dobro leto je opustil trgovino. Odslej je ždeval na velikem fotelju ter gledal skozi okno; redkokdaj je pa šel z velikimi bolečinami na izprehod. Kadar je bilo deževno vreme, je cele dni in noči vzdihoval in tožil ter se grabil za zlomljeno nogo, češ,

da ga neznansko trga po kosteh. In tedaj je bil Semen v drugem gimnazijskem razredu. Oče se je začel intenzivneje zanimati za sina ter je pri vsaki priliki poudarjal, da hoče imeti potomca, ki bo presegal z umom vse pradede . . .

Semenu se je začela razvijati neka slika vedno določeneje, tako da se mu je zazdelo, kakor bi je pričakoval.

Vsak večer proti devetim ga je poklical oče v svojo sobo, v kateri je imel cele skladanice knjig; šolskih predmetov se je moral naučiti sin po dnevi z inštruktorjem. Nad mizo je visela svetiljka s širokim zelenim senčnikom nizko med knjige, ki so ležale po mizi. Oče ga je redno že pričakoval na koncu mize ter imel pripravljeno knjigo, katero mu je potem ukazal čitati. Izprva sta čitala na glas do desetih, oče mu je le razlagal posamična mesta in celotno snov. V peti šoli mu je pa začel dajati Byrona in Goetheja ter mu ju ne le teoretično pojasnjeval, nego ga seznanjal z vsemi idejami pesnikov in ga navduševal zanju, tako navduševal, da je sinu gorelo v prsih. In Heineja sta potem čitala pozno v noč; in ko je hromemu očetu stopala rosa na čelo, tedaj se je dvignil s sedeža ter govoril in govoril toliko časa, da je skoro onemogel, in večkrat sta legla spat, ko je bil posijal prvi rdeči žar na vzhodu. In potem sta se lotila Lenaua; natančno mu je oče popisoval, kako je zblaznel genialni pesnik, kako je nekoč še kot deček pripovedoval na vrtu svoji sestrici, da čuti bližajočo se katastrofo, a da je pričakuje neustrašeno, da zre z melanholičkim navdušenjem v usodo. Tedaj se je zazdela Semenu ob ugasli svetiljki, ki je visela v očetovi sobi, blaznost nekaj velikega, imenitnega. Očetu njegovemu so se pa zarisale v boleznem obrazu črte, ki so ga docela izpremenile; in zopet je zabičeval sinu, naj podre vse, da doseže, kar je veličastnega, kar je lepega . . . Semen se je zjutraj tresel, ko je hodil v šolo, in v duši so se mu narodili načrti, pravzaprav le neko temno pričakovanje ga je odslej vedno polnilo, a ta čut se ga je polaščeval nevede tako, da mu je zašel v meso in kri. Ob očetovi smrti pa se mu je ta nrv zopet vzbudila s podvojeno močjo . . .

Semen je prekinil misli. Stopinja mu je zastala. Atavizem? — Težko. Saj je bil izprva zdrav, zdrav je bil oče kot trgovec, mati je bila zdrava! Sorodniki —? Zadnji je umrl osemdeset let star, popolnoma trden in — normalen! Za Boga, kaj je torej! Oče, oh, oče! Res, samo on je vzrok njegovega prenapetega dušnega stanja, njegove nenormalnosti, vseh njegovih peklenskih muk, katere je skrivaj pretrpel.

Nekaj mu je kakor planilo v dušo: »Vzgoja je kriva, vzgojil me je tako!« . . .

Iz težkih, svinčenih misli ga je zdramil ropot voza, ki se je pomikal bliže in bliže. Kmalu mu je donelo na ušesa petje neubranih pesmi, katere so prepevali s hripavimi glasovi vračajoči se romarji. Semen jih je debelo gledal; zapazil je, kako daleč je že zunaj hiš; obrnil se je, čudeč se sam sebi, ter počasi odkorakal nazaj.

V notranjščini mu še ni potihnilo; spominjal se je raznih dogodkov, spomnil se je tudi Javorjeve hčerke.

Da se mu ni uklonila, da ni dosegel svojega namena, ki mu je vladal vse živčevje! Hm, umrl ji je oče, Sturm je šel; Angela je ponižana — dobro! Skoro demonska hudobnost se ga je sedaj polotila.

Kako? Gotovo se je že drugemu vdala. Ha, ha . . . Toliko hujše, potem se niti ne bo mogel tolažiti, da je poražena, kakor bi se mu zdela, da je ostala stara devica . . .

Posvetil je z vžigalico na uro, nato pa pospešil korake. Posamezni ljudje so ga že srečavali, ob poti so se začele vrstiti ograje, braneče vhod na predmestne vrtove. V daljavi so se svetile luči, katerih vrsta se je proti koncu združevala ter premenila v ost. Polagoma kot prikazni so se dvigala ozka, visoka poslopja iz teme; streh ni mogel razločiti.

Sklenil je roke na hrbtu. Iz cinične pustobe, ki je bila nastala v njem, se je zopet oglasila ona brutalna moč kot izza daljne gore. Zadel je ob črevljarskega učenca, ki je žvižgaje zrl v nasprotno stran; niti zmenil se ni. Po ozkih ulicah se je širil duh po razbeljeni masti, s katero so belili večerjo, in z gostilniškega vrta, ki je bil obzidan z nizkim zidom, če je čulo govorjenje in žvenket čaš, a listje divjih kostanjev se je svetilo nalik zlatu od sveč, ki so gorele po mizah.

Semena je nekaj tiralo naprej, toda sam ni vedel, kam. Nehote je krenil proti oglu, kjer je zavil na širšo cesto. Bil je že blizu doma, a iznova se je obrnil: šel je proti »Sodnim ulicam«.

Že dolgo ga ni bilo ondi — morda že cel mesec ne, kajti njegov urad se je nahajal ravno na nasprotni strani mesta.

Ondi je — Angela, mu je šinilo v glavo! »Ha, dobro,« se je zarežal, »ravno tja pojdem. Nalašč stopim v trafiko, ha — v trafiko.« Pri tem mu je postajalo vroče.

Gledati je začel po hišah, kje je pravzaprav ona prodajalnica — stal je skoraj pred njo — in planil je vanjo, kakor bi ga bil kdo butil...

Za prodajalno mizo je sedela v obnošeni bluzi vdova Javorica. Semen se je neznansko začudil.

Javorica je skočila s sedeža, lica ji je sramu zalila kri, med stranskimi vrati pa se je pojavila Angela.

Semen je stal še vedno pokrit sredi trafike; lice mu je bilo zmučeno in blede, oči steklene.

Sedaj šele je izpregovorila Javorica:

»Dober večer, gospod koncipient.«

Odkril se je.

»Prosim smodk, gospa!«

Z nizkim, skoraj hripavim glasom je vprašala:

»Kakšnih izvolite, gospod koncipient?«

»Havank«, je odgovoril.

Medtem je Angela vstopila. Zapazil je hčerko. Na tilniku je začutil par debelih potnih srag. Nehote se ji je priklonil, ona je pa skoraj z roko zatisnila oči.

»Ah,« je začela Angela, skoro tako, kakor če bi govorila z neznanim človekom, »kako lepo vreme imamo!«

Na zamazanih škatljah, polnih cigar, in po popljuvanih tleh, koder je ležalo dokaj tobačnih odpadkov, so se igrali svetlobni prameni.

»Seveda, tudi prahu, prahu,« je rekel, »pa ne moremo za to; v ozidju tukaj vam menda ni vroče, gospica?«

»Gospod koncipient,« je rekla takoj nato Javorica plašno, »zdite se mi nekako prepadli, slabi. Oprostite, ali ste bolni?«

»Ne, nisem, gospa; a vi ste zdravi? Zlasti gospodična se mi zdi zdrava.«

»Hvala, hvala, še precej; toda v tej ozki ulici, kamor skoraj nikdar ne prisijejo solnčni žarki, ni posebno prijetno. Soba je sicer dosti prostorna, ali ker je pri tleh, je temna,« je tožila mati.

»Pa je že, že; saj je solnca dovolj zunaj. Kaj bi ti neki rabilo! Beži, beži!«

Semen se je čutil v tem trenutku kakor v zadregi ter vprašal, ali škrepe tod mimo obilo.

Izbral si je smodke ter hotel eno prižgati, pa ni bilo nikjer vžigalic. Javorica je skočila ponje ter mu ponudila ognja, Angela pa ga je povabila, naj nekoliko sede, ako utegne.

Ko je mati to zaslišala, je rekla: »Gospod koncipient, prosim, blagovolite tu poleg v sobi.«

Semen je mehanično sedel. Angela je prižgala luč ter govorila o različnih rečeh, brbljaje kakor potok; on ji je odgovarjal čudovito kratko, Javorica je pa stala v trafiki.

Za nekaj minut je prišla tudi vdova v sobo. Tožila je izprva o najnavadnejših rečeh — navzela se je bila že docela manire starih babnic, s katerimi je skoraj izključno občevala — polagoma je začela iztresati intimnosti in svojo sedanjo revščino. Semen jo je jel pazljiveje poslušati, dasi je bil tako razburjen, da mu je stal pot pod lasmi. Pripovedovala mu je tudi nekaj o Sturm — tedaj bi bil skoraj skočil s stola.

Potem je šla proti omari in vzela kup aktov iz nje; v oči so ji prilezle solze.

»Gospod koncrist, vidite, tukajle imam še polico. Veste, moj mož je bil zavarovan za življenje — za pogrebne stroške bi bilo to dovolj, — oh, gospod koncrist, in pogrebni stroški še sedaj niso plačani; zavarovane vsote mi noče izplačati zavarovalni agent. Kaj naj storim! — Pravijo, da mi bodo rubili še to, s čimer si služim slabo skorjo . . .«

Proseč je dvignila roke pred Semenom: »Svetujte mi, gospod koncrist! Rekli so, da ste izvrsten pravnik.«

»Vzemite si odvetnika!«

»Oh, kje neki naj vzamem toliko, gospod koncrist!«

Angela je sedela poleg, zardela do ušes; sramovala se je materinega beračenja.

Semen je izpod velikih obrvi gledal stekleno le Angelo; čudno mu je postajalo v duši.

»V enem tednu bom na cesti, gospod koncrist, ako mi te stvari ne uravnate!«

A sedaj je začela Angela: »Gospod Semen, vidite, samo svetujte mami, samo svetujte; vsaj nekaj navodil ji dajte.«

Semen je pa vstal, se zravnal in vzel klobuk v roke pa ji rekel:

»No, storim uslugo. Gospa, pojdite v torek, ko je sodni dan, na sodišče; ne stane vas nič.«

Pogledal je na žepnico.

»Devet bo — oprostite, gospa, gotovo zaprete sedaj.«

Priklonil se je in odšel; Angela ga je spremila do vrat.

Na pragu je hotel sam odhiteti, a ona ga je prišla za roko ter mu zašepetala: »Slišite, jaz vas prosim, prosim; saj boste, kaj ne, da boš?« — Položila mu je roko na ramo. »Pridi kmalu zopet, da se dogovorimo natančno. Videl si, kako je sedaj pri nas strašno žalostno. Pridi no, pridite!«

Semen se ji je izpulil iz rok ter odhitel. Par korakov proč ji je dejal na videz malomarno: »Lahko noč!«

Bilo mu je tako nenavadno čudno v duši kakor še nikdar. Čutil je, kakor bi se velikanske barikade podirale, kakor bi se razmikale strahovite, v nebo kipeče Alpe na stran, po sredi bi se pa zablistavala nova dežela, zasevalo novo solnce.

»Hahú!« se je zasmeljal z boleznim grohotom. »Tako je! Dosegel sem — sama ravnina se razprostira pred menoj . . . Hahú: močvirje — spremljati me je hotela — Angela, kakor delajo predmestne natakariče. Hahú, hahú!«

Začutil je, kakor bi se mu nekaj trgalo v notranjščini in padalo strani, kar ga je tako neznansko mučilo in tlačilo . . . Le nekaj ran, se mu je zdelo, da še čuti.

Semen je bil ozdravel.

Videlo se mu je vse njegovo prejšnje dušno življenje blazno, neumno . . . Slabosti je čutil vsled svoje čudne vzgoje, katere se je zopet spomnil, in siknil je med zobmi:

»Ne rodimo se za to, da bi trpeli radi neumnosti roditeljev, ki niso umeli svojih dolžnosti« . . .

Prekasna ura je brnela v nočni čas iz zvonika mestne župne cerkve, ko se je ustavil pred svojim stanovanjem ter motril velikanske levje glave iz malca, ki so se dvigale iz zidu med okni . . .

LISTEK.

Ivan Cankar: »Vinjete«. V Ljubljani 1899. Založil L. Schwentner. Tiskala »Narodna tiskarna« v Ljubljani. Cena 1 gld. 80 kr., po pošti 1 gld. 90 kr. — Vinjete je nazval znani pisatelj svoje velezanimive, prav izvirne črtice in novelice, katerih je vsch skupaj 29. Nekaj jih je bil že prej objavil po raznih listih, nekatere so pa nove. Izobraženemu občinstvu najtopleje priporočamo ta elegantni zbornik poezij v prozi, ki jih ocenimo pozneje.

Gerbičeva »Glasbena Zora«. G. prof. Gerbič je stopil na dan s prvima dvema številka »Glasbene Zore«, ki bode izhajala kot glasbeni mesečnik 16. dan vsakega meseca. V pridejanem pozivu se nadeja izdajatelj, da je ustvaril s tem svojim listom torišče za uspešnejše delovanje v prosep slovanske glasbene literature. Sprejemal bode zборе, samospeve in tudi klavirske skladbe.

Kakor za vsako drugo stroko, mora naravno tudi za glasbo biti strokovni mesečnik le v probujo intenzivnejšega delovanja. Kot ljubitelji procvitajoče umetnosti pozdravljamo zato »Glasbeno Zoro«, uverjeni, da bode rodila sad. Kak da bo ta sad, o tem nas bode učila »Glasbena Zora«, ko vzraste v par letnikov, ko se izkaže s svojimi uspehi, ko bode naštevala, kar je vzrodila, in morda tudi nove talente, ki so se pod njenimi krili povzpeli do samostojnega sodelovanja na polju umetniške produkcije.

Danes stojimo šele ob zibeli teh zaželenih uspehov, ki jih pričakujemo pri ustanovitvi novega lista. Da bi le bil novi list v istini kakor zora in da le ne bi zašel nikoli v plitvine kakega zavetišča za skládbe, katerih niso hoteli drugod priobčiti! Katero teh dveh smeri da ukrene Gerbičev mesečnik, bo stvar urednika, od čigar okusa in dobre volje, dostikrat prav trdne energije je odvisna višina in ugled vsakega lista.

Energija, s kakršno se je povzpел g. Gerbič za izdajatelja in urednika glasbenega lista, naj ga krepi tudi nadalje, da bode neomahljivo zastopal in ščitil le napredek ideje in liberalno mišljenje, brez katerega ni procvitanja, najmanj pa v umetnosti. Pred vsem naj se ne pozabi, da so časi »Grlice« in drugih primitivnih stopenj umetniškega stvarjanja že zdavnaj minili, da je že zdavnaj napočil dan, in da sta minila mrak in zora prvega probujenja.

Nelahko se bo torej »Glasbeni Zori« povzpeli do veljave, ki jo skicira g. izdajatelj v svojem pozivu na naročbo. V pozivu postavlja izdajatelj nivo glasbene omike med Slovenci na precej nizko stopnjo začetništva. A ta nazor je neopravičen, in smatramo ga bolj kot frazo, a ne za resno misel. Začetnikov v glasbi bode seveda vsekdar, toda občinstvo — to se je pa vendarle že povzpelo do boljšega okusa in do razumevanja višje in tudi najvišje glasbe. Občinstvo ni torej več začetnik v razumevanju glasbe, to zahteva marveč, ker je razvajeno in hrepeni po novem in popolnejšem, vedno le še več in višjega in boljšega užitka. In s tem razvitim okusom je računati, in zato zahtevamo smelo in opravičeno, da vpoštevaj tudi »Glasbena Zora« ta mogočni faktor, kakršen je nebroj onih, katerim je namenjena glasba, to je narod v glasbeno omikanih svojih vrstah. Ne lista za začetnike-komponiste, marveč list za glasbeno izobraženi narod zahtevamo, in tega ne sme izdajatelj »Glasbene Zore« nikdar zabiti. Le tako se pomore umetnosti, le tako se koristi narodu, čigar blaginja nam bodi v vsem prvi pogoj.

S takimi željami naznanjamo svojim čitateljem Gerbičevo »Glasbeno Zoro«. Nadejamo se, da bode svojim naročnikom, katerih naj ima prav obilo število, v probujo in v radost, narodu pa v čast.

—oc—

Prešernov spomenik — kakšen bodi in kje stoj? Odbor za postavljenje Prešernovega spomenika je že razpisal dve nagradi za najboljša modela takega monumenta. Vsakega Slovenca ta pospešitev veseli, saj bomo že prihodnje leto praznovali stoletnico Prešernovega rojstva. Doba za realizovanje pesnikovega kipa je torej jako kratka — in bojimo se, da bode prekratka, saj niti potrebni denar ni še ves nabran. Za take spomenike nabirajo po drugod denarja po več desetletij; mi pa smo, kakor je že naša stara navada, nekako kasni. Da se ni že prej mislilo in kaj storilo za Prešernov spomenik, kriv je pač Prešeren sam. Zakaj pa je bil tak svobodomislec! Zakaj je bil genialen, odkritosrčen, naraven, iz srca in iz krvi svoje pojoč lirik? Človek takega značaja ni mogel biti vseh reakcionarni struji, ki je nastopila kmalu po smrti Prešernovi. Ta struja bi bila Prešernove poezije skoro pokopala v gomilo pozabljenosti, da jih ni v pravem času takorekoč rešil Stritar. Ta mož je Slovencem v slovenskem jeziku menda prvi povedal, da je Prešeren resničen poet, ki bi ga naj rojaki čitali, če hočejo vedeti, kaj je pristna, naravna poezija.

In Slovenci so res bili začeli čutiti, kaj je prava pesem. In danes ga ni izobraženega človeka med nami, ki ne bi poznal Prešerna in ki ne bi čislal njegove poezije.

Prešeren zasluži brez dvoma, da se mu postavi v narodnostnem in kulturnem središču našega ljudstva dostojen spomenik. In ta spomenik se mu v Ljubljani tudi postavi; to je dognana stvar. Tak spomenik stane seveda nekaj tisočakov — in s temi tisočaki smo si mi Slovenci, žal, zmerom navzkriž. Kdo nam zameri? Malo nas je, in zato tudi naše mošnje niso baš velike. In odpenjati jih moramo tudi za take izdatke, ki bi jih v normalnih razmerah ne bilo treba. Veliko šol si moramo vzdrževati sami namesto države. —

In jaz bi rekel, da je minimalna vsota 15—20.000 gld., s katero se hoče postaviti spomenik, vendarle premajhna. Izpod 30.000 gld. se ne da kaj poštenega postaviti. Kajti, da mora biti Prešernov spomenik lepši, nego je Vodnikov, to je menda jasno. Bronasti kip sam morebiti ne bo veliko dražji, nego je Vodnikov; toda, kaj pa podnožje? To podnožje mora biti vendar nekaj arhitektonsko-umetniškega. Jaz si mislim to pred vsem tako, da bi morale biti vse štiri strani, recimo, granitnega podnožja okraščene z bronastimi reliefi, predstavljajočimi najmarkantnejše motive ali prizore iz Prešernovih poezij. Brez takih reliefov si jaz Prešernovega monumenta še misliti ne morem!

Motivov, ki bi sodili na podnožje, najde dotični kipar v Prešernovih poezijah, kolikor jih hoče. Iz »Krsta pri Savici« bi se imel na vsak način vzeti en motiv. Drugi motivi bi bili: »Nezakonska mati«, »Turjaška Rozamunda«, »Zdravilo ljubezni«, »Povodnji mož« (motiv iz same Ljubljane!), »Sveti Senan«, »Slovo od mladosti«, »Pod oknom« (ki bi reprezentoval erotično-lirske pesmi), »O Vrba! srečna, draga vas domača« (ki bi reprezentoval sonete). In tako dalje! — Da bi se moglo vzeti več motivov, bi bilo praktično, ko bi se kameniti podstavek — monolit! — izsekalo s šesterimi ploskvami. Razume se pač, da bi ti reliefi ves spomenik znatno podražili; a če se še sedaj ni nabralo dovolj denarja za takšen spomenik, bi bilo boljše, da se še počaka par let in med tem pridno nabira denar. Kajti, to je gotovo, da Prešeren ne more imeti nikjer drugje lepšega spomenika nego v Ljubljani. Kar se postavi sedaj, to tudi ostane, dokler bo Ljubljana — slovenska. Ako se podnožju dodado omenjeni bronasti reliefi, bi moglo takšne reliefе tudi več naših kiparjev prevzeti; ni ravnó treba, da bi moral vse štiri izdelati en sam umetnik . . .

* * *

Kje stoj »Prešeren«?

Odbor navaja tri prostore: Mestni trg, Kongresni trg in park poleg »Narodnega doma«. Kateri izmed teh treh trgov je najpripravnejši? Ker imamo več prostorov na izbero, smemo izbirati.

Čim prostornejši je trg, tem ugodnejši je za kak spomenik. To je jasno. Okoli takega spomenika si jaz mislim tudi gredico, nekaj zelenega, živega, ne samo pustega, prozaičnega tlaka. Če je kje v ozadju še kaj zelenega drevja, tem boljše. Toliko pa je gotovo, da morajo biti poslopja, pred katerimi ali sredi katerih stoji monomet, dostojna, lepa, znamenita. Ljubljana ima razmeroma malo prostornih trgov . . .

»Mestni trg« za Prešernov spomenik absolutno ni prikladen. Prvič tam že stoji klasični vodnjak Robbov. Dva spomenika na tako majhnem prostoru pa bi žalila vsako estetično oko! Pravzaprav je »trg« samo ondi, kjer stoji vodnjak, pred vhodom v Špitalske ulice; dalje

proti takozvanemu »Staremu trgu« pa »Mestni trgu« po današnjih nazorih ni več trg, ampak ulica. Vrhutega Prešernov monument pred rotovžem na svoji desnici ne sme imeti pendanta (vodnjak). Tak moderen spomenik mora stati sam zase, na svojem trgu!

Park ob Bleiweisovi cesti poleg »Narodnega doma«? Ta park je res krasen, moderen. Pa, prvič je vendar preveč na periferiji mesta, že zunaj mesta — in drugič: ali v tistem parku ne bi bolj kazalo postaviti doprsja očetu Bleiweisu, saj bo nosil mimo vodeči boulevard njegovo ime! V ta park torej Prešerna ne bomo postavljali! —

Ostaja nam še »Kongresni trg«. Na »Zvezdo« samo seveda ne moremo misliti, ker je pregosta in bi se Prešeren, če bi stal tudi kje v sredi, od nikoder ne videl. Tudi stoji v »Zvezdi« že vojak Radecký. — Prešeren bi torej mogel stati samo pred novim deželnim poslopjem. Tu je sedaj najugodnejše mesto zanj.

Še eden trg je v Ljubljani, ki ga odbor ni imenoval, ki bi pa bil, čeprav ni baš velik, precej primeren za Prešernov spomenik. To je trg pred »Narodnim domom«. Ozadje, okolica — vse je prikladno.

Naši umetniki-kiparji se bodo pri svojih načrtih s svojim finim ukusom ozirali brez dvoma samo na ta dva prostora. Pa tudi neutrudljivo delavni odbor s svojim energičnim predsednikom na čelu more biti v principu samo za Kongresni trg ali pa za prostor pred »Narodnim domom«.

A. A.

Jagić prema hrvatstvu i srbstvu. Napisao prof. Josip Pasarić. Preštampano iz »Obzora«. U Zagrebu. Tiskom Dioničke tiskare. 1899. m. 8°. 42 str. — Objavljamo to brošuro, ki je došla našemu uredništvu. V njej napada pisec g. dvornega svetnika V. Jagića, češ, da se je mnogokrat prelevil iz čistega Hrvata v Hrvato-Srba, Ruso-Srba, Slovenca, Srbo-Hrvata, Slovinca in Bosanca. Iz tega je razvidno, da je brošurica izliv politične zanesenosti, ki zahteva, da naj učenjak sluša »glas svoga uvjerenja i hrvatskog srca«, in da dohaja učenjak do smešnega kaosa, ako »se znanost ravna samo umom i računom, a ne i srcem i ljubavlju prema višim idealima.« Torej znanost naj služi politiki, ne glede na to, ali brani resnico ali ne! — Imenitna je trditev, da je Vuk izdal »narodno blago, sabrano velikom većinom u čisto hrvatskim krajevima.« — Jagiću očita, da je večkrat menjal svoje mnenje. Torej zahteva, da naj bi bil ostal pri prvotnem mnenju, četudi je spoznal, da je krivo. Ali bi bila taka doslednost pametna? Tudi glavni predmet, dokaz, da je dubrovniško slovstvo samo hrvaško, je poln najpredrznijih sofizmov, čeprav priznavamo da je dubrovniška književnost v bližji zvezi s hrvaško nego s srbsko literaturo. Vse krive trditve ovreči, ni naša naloga.

R. P.

Enajsto stoletnico Pavla Diakona, longobarskega zgodovinarja, ki je umrl l. 799., bodo praznovali dne 3. septembra t. l. in naslednje dni v Čedadu na Furlanskem. Slovesnosti se udeleži tudi »Slovenska Matica« po odposlancih: arhivarju Koblarju, prof. Laharnarju in prof. Rutarju. V prihodnji številki priobčimo članek o tem slovečem zgodovinarju, čigar spisi se dostajajo tudi Slovencev.

